

սիւն

ՅՈՒՆՈՒՐ — ՓԵՏՐՈՒՐ

թիւ 1 — 2

ՄԻՈՆ

ԽԹ.

ՏԱՐԻ — ՆՈՐՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԽՈՒԹԵՆ

1975

Յունուար - Փետրուար

Թիւ 1 - 2

1975

January — February

No. 1—2

S I O N

VOL. 49

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY

OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

Editor-in-chief: Archbp. Shahe Ajamian Editor: Ara Kalaydjian

St. James Press
Jerusalem

ԱՄԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԶՕՐ ԺՆՆԴԵԱՆ ՊԱՏԳԱՄԸ

Բ Ե Թ Ղ Ե Հ Է Մ Ի Ս Ո Ի Բ Բ Ա Յ Բ Է Ն

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ո Ի Բ Դ Հ Ա Յ Ո Յ

ՈՐ ՅԵՐՈՒՍԱԴԷՄ, Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ Ի ՍՓԻՒՌՍ ԱՇԽԱՐՀԻ

Մեր Տիրոջ Սուրբ Ծննդեան այս խորհրդաւոր գիշերուան մէջ, նորէն կը լեցուինք սիրոյ, յոյսի և ուժի յաւերժական ժայթքով, որովհետև Աստուածայայտութեան խորհուրդը քեւաւոր վերելքով մը կը հանէ զմեզ երկրէն երկինք, հանդիսատես ընելու մարմնով երևցող Աստուծոյ զօրութեան:

Ունայն արտայայտութիւն մը չէ «այսօր երկիրս երկինք եղեն» բացայայտութիւնը, զոր սրբազան երգը կ'արձագանգէ ամէն տարի մեր Տիրոջ Ծննդեան առիթով: Մարդուն կեանքը շնորհիւ այդ Յայտնութեան՝ նոր նշանակութիւն կ'ստանար:

Ծնունդը սրտառուչ և գեղեցիկ դրուագ մը չէ միայն, մին աւելցնելով՝ որոնք յառաջ յուզիչ և մեծ յիշատակներով կը հարստացնեն կեանքը, այլ սկիզբը նոր կարգի մը՝ մարդկային պատմութեան մէջ: Մարդ կրնայ մնալ նոյն կաւէ կանքեղը, հողագանգրւած իրականութեամբ, քշուառութեամբ և վշտով առիւ, բայց յոյսին բերկրանքովը յաւիտ շողափայլ:

Յիսուսի ծնունդը մարդուն և Աստուծոյ երջանիկ հանդիպման տօնն է, ոսկի օղակը երկնքի և երկրի: Մանուկը որ կու գար իրեն իբրև օրօրոց ընտրելու բովանդակ աշխարհը, մարմնացած սէրն էր, աշխարհը տաքցնող հոգին, որ կը բանար երկնքին սիրտը և մարդուն արգանդը, սփռելի և նոր խորհուրդով մը:

Աշխարհը պէտք ունէր այս գիշեր մարմին առնող այդ Սուրբ Հոգիին, որ կրակի պիտի վերածէր մեր կաւը, պղտոր և գունատ մեր խորհուրդներուն պարզեւելու ստեղծումի հրաշքը: Հոգին որ չի գար մեզի այս աշխարհի ուժերէն, որ յաւերժական ժայթքն ու բխումն է յոյսի և սիրոյ, որ մեզի կը բերէ հաւաստիքը թէ մարդուն տրուած է այլևս իր կեանքը այլակերպելու, պայծառակերպելու աստուածայինին մէջ, և զայն տանելու յաւերժին:

Գիտեմ թէ դուն կը հաւատաս, հաւատացած ես միշտ, ժողովուրդ Հայոց, արդարութեան, սիրոյ, խաղաղութեան և անոնց

փրկարար և անկորնչելի փառփին: Քու պատմութիւնը արնագեղ և հսկայամարտ ֆերթութեամբ է այդ խոյանքին: Դարեր շարունակ արիւն և երագ իբրև սրտայոյզ պատգամներ շողացին վառ ի վառ ֆու զաւակներուդ ողբերգութեան վրայ, բայց դուն կրցար պահել ֆու հաւատքդ, որովհետև գիտցար հաւատալ Բեթղեհէմի խորհուրդին և ամէն տարի մանկացեալ Աստուծոյ հետ կրցար մայրացնել ֆու հոգիդ:

Ի՛նչ փոյթ գառանցանքը մարդերու, շառաչիւնը կործանումներու, պաշտամունքը ուժին և մամոնային: Մենք կը հաւատանք որ իր տիեզերական սէրը, ցանուած մարդոց հոգիներուն մէջ, կ'անի և կը մեծնայ ամէն օր, ըլլալու հսկայ ծառը եղբայրութեան, իր հովանիին ներքև առնելու ամբողջ մարդկութիւնը՝ համաձայն իր պատգամին:

Խաղաղութեան իդներու և ռազմաշունչ կիրքի խառնուրդ մըն է կեանքը, և ատոր համար քերես գեղեցիկ: Բարիին ու չարին հակամարտութեան հանդէսն է անիկա, ուր արդարութիւնը իր ուժը կը փորձէ ամէն ֆայլափոխին, հակառակ իր առջև ցցուող արգելֆներուն:

Այս ըմբռնումին առջևն է որ կ'աղուորնայ կոիւին գաղափարը, ստանց աղարտելու խաղաղութեան սրբութիւնը: Սակայն ատոր համար կարևոր է որ մարդիկ կարենան հոգեկան ոլորտի մը մէջ փոխադրել զայն, բարոյական պայքարի մը վերածելով պատերազմի կիրքը: Առաքելին բացատրութեամբ «բարոյք պատերազմ»ի ծրագիրն է որ պէտք է իրագործուի հոն ամէն վայրկեան: Յամբ բայց ամուր գնացով մարդկութիւնը դէպի անարիւն պատերազմ, այսինքն կենդանի խաղաղութեան կ'երթայ, ցից ու դերբուկ համբաներով:

Ժողովուրդ Հայոց որ ի սփիւռս աշխարհի. նուիրական այս գիշերով, կեցած նորէն Սուրբ Ծննդեան վեհավայրին մէջ, ֆեզի կը փոխանցեմ աւետիսը, որուն հաւատքը ֆսան դարերէ ի վեր կը լեցնէ և կը զօրացնէ մեր ֆրիստոնէական կեանքը: Աւետիսը, զոր օր մը հովիւներ և հրեշտակներ տուին աշխարհին, տակաւին կ'արձագանգէ կարծես այս սրբազան Այրին խորը: Զայն ֆեզի կը փոխանցեմ նոյնութեամբ իբրև Տիրոջ արիւնով քաթախուած նշխարը: Ս'ն և պահէ իբրև սպեղանի ֆաղցրութեան և պատգամ մ'իսթարութեան բովանդակ կեանքիդ համար: Շարունակէ՛ հաւատալ յաւերժին, Յիսուսի ծննդեան և մարդուն աստուածացումին, և մայրացուր հոգիդ այս գիշերուան մեծ խորհուրդով, նման ֆու պապերուդ՝ որոնք դարեր շարունակ կ'աւեն և հողէն վարդեր հանեցին, գեղումի բերելով գիշերները և բանալով դուռները երկնքին, իջեցնելով Աստուծոյ Որդին իրենց սիրտերուն մէջ և մտորի գաղջ ընտանութեան:

Քրիստոս ծնաւ և յայտնեցաւ, մեզ և ձեզ մեծ աւետիք:

18 Յունուար 1975

Սուրբ Ծնունդ

ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԺՆՆԴԵԱՆ

18 Յունուար 1975:

Սրբոց Յակոբեանց մայրավանքի զանգերը զուարթագին կը զօղանջեն աւետելու մանկացեալ Յիսուս Քրիստոսի ծնունդն ու յայտնութիւնը:

Սրբոց Յակոբեանց մայրավանքէն ներս արտակարգ եռուղեւ մը կը տիրէ. դարաւոր այս հաստատութիւնը տօնական տարրով հազած ըլլայ կարծէք. հայկական միութիւններու արիւններն ու արեւնոյշները իրենց փողերախումբերով ցուցադրական տողանցք կը կատարեն, որոնց շուրջ կու գան միանալ քաղաքիս քրիստոնեայ միութիւններու արիւններու խումբերը, հսկայ քանակ մը կազմելով վանքի մայր դարպասէն մինչեւ Յոսպէի Դուռ երկարող ճամբուն վերայ: Անոնք Միաբանութենէն առաջ ճամբայ կ'ելլեն դէպի Բեթղեհէմ, Քրիստոսի Մանկեան քաղաքը, հոն դիմաւորելու Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրն ու Միաբանութիւնը:

Ու ահա վանքէն ներս ամէն ինչ կը լռէ, կ'ամայնայ քացի աւազ դուռէն, ուր, Միաբանութիւն, պաշտօնէութիւն, ժողովուրդ, օտարներ, հետադարձ պաշտօնեաներ ու ձայնափութի խօնակներ արտակարգ եռուղեւ մը կը ստեղծեն, մինչ ժամը 9-30ին Ս. Աթոռիս բարեխնամ Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպիսկոպոս Տէրտէրեան, չըջապատուած Ս. Աթոռիս միաբան հայրերով և Աւագ Թարգմանի ու քարապաններու առաջնորդութեամբ հանդիսաւորապէս կ'իջնէ Պատրիարքարանէն, նախադահելու տալուրի թափօրին ու Ս. Մանկեան հանդիսութիւններուն:

Յիսուս ինքնաշարժներ ժամը 10ին ընթացք կ'առնեն Սրբոց Յակոբեանց մայրավանքէն դէպի Բեթղեհէմ. ճամբան յատուկ հսկողութեան տակ առնուած էր, թափօրը իր փառաւորութեան ու վեհութեան մէջ պահելու համար:

Ճամբու կէտին, Յունաց Ս. Եղիա վանքին մօտ թափօրը կը դիմաւորուի Բեթղեհէմի, Բեթ—Սահուրի, Բեթ—Ճէյէի պետական և այլ անձնաւորութիւններու կողմէ, որոնք, համաձայն դարաւոր ղեղեցիկ աւանդութեան, եկած էին բարի գալուստ մաղթելու Պատրիարք Ս. Հօր, իր օրհնաբեր այցելութեան առիթով: Կարճ հիւրասիրութենէ ու բարիգալուստի արտայայտութիւններէ ետք, թափօրը ինքնաշարժներու կրկնապատկուած թիւով կը շարունակէ իր յամբաքայլ ընթացքը: Հինգ ձիաւոր-ոստիկաններ կը չըջապատեն Պատրիարք Ս. Հօր ինքնաշարժը, համաձայն տարիներէ ի վեր զոյութիւն ունեցող իրավիճակի, որպէս յարգանք՝ ընծայուած պետութեան կողմէ:

Ժամը 11-30ին թափօրը կը հասնի Բեթղեհէմ, ուր ամէն ինչ հայկական է. զլիաւոր դիմաւորողը կ'ըլլայ Բեթղեհէմի Հայոց Վանքի Տեսուչ՝ Հոգ. Տ. Մեսրոպ Վրդ. Տեփոյեան: Հայոց Վանքի զանգերը կը զօղանջեն, բերկրութեամբ լեցնելով հրապարակին վրայ խոնուած Հայ բազմութիւնը՝ Երուսաղէմէն, Եաֆայէն, Հաթֆայէն և Երկրին այլ վայրերէն:

Թափօրը բնթացք կ'առնէ Մենդեան Տաճարի հրապարակէն, ուր դիմաւորութեան կը սպասէին Բեթղէհէմի քաղաքացիներ, զինուորական կառավարիչը և ուրիշ բարձրաստիճան պետական ու ազգային անձնավորութիւններ: Միաբանութիւն ու ժողովուրդ, Թափօրական զնացքով և «Աորհուրդ մեծ» շարականի երգեցողութեամբ կը բարձրանան Ս. Մենդեան Տաճարին կից գտնուող հայապատկան Վանքը, ուր Պատրիարք Ս. Հօր «Պահպանիչ»-ով ժողովուրդը կը ցրուի՝ հանդիսանալու և ճաշէն ետք կրկին շարունակելու կրօնական այս հոգեպարար ու շքեղ հանդիսութիւնը: Պատրիարք Ս. Հայրը վանքի տաշարանին մէջ կ'ընդունի զինք զիմաւորելու եկողները, ու կարճ հիւրասիրութենէ մը ետք ներկաները խոր տապաւորութեամբ հրաժեշտ կ'առնեն:

Յետ միջօրէի ժամը 2:30-ն է:

Զանգերը կրկին կը զօղանջեն, Միաբանութիւնն ու հաւատացեալ ժողովուրդը եկեղեցի կանչելով: Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը Թափօրով կ'իջնէ Ս. Մենդեան Տաճար ու «Հրաշափառ»-ով կ'առաջնորդուի սինապարդ դաւիթէն դէպի Ս. Այրը, իր ուխտն ու երկրպագութիւնը կատարելու:

Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը հանդիսաւոր մուտք կը գործէ Բեթղէհէմ:

Հանդիսաւոր մուտքին կը յաջորդեն Ս. Մնունդի յատուկ ծաշու և երեկոյեան ժամերգութիւններն ու ձրագայտյցի արարողութիւնը: Ապա Քրիստոսի Ս. Այրին մէջ կը մատուցուի հանդիսաւոր Սուրբ Պատարաղ Հոգի. Տ. Նուրհան Վրդ. Մանուկեանի կողմէ, որմէ անմիջապէս յետոյ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Ս. Արքեպիսկոպոս Ասլանեանի նախադաշութեամբ կը կատարուի Մենդեան նախատօնակ: Ապա Միաբանութիւնն ու ժողովուրդը Թափօրով ու

չարականի երգեցողութեամբ, նոյն հանդիսաւորութեամբ անցնելով Տաճարի սինաղարդ դաւիթէն, կը բարձրանան հայապատկան վանքը, ուր Աւետարանի ընթերցումէն ու «Փառք ի բարձունս»ի երգեցողութենէն ետք, ներկաները կ'երթան հանդստանալու:

Հայոց վանքի տեսչարանին մէջ Պատրիարք Ս. Հայրը ընթերիքի պահուն իրեն սեղանակից կ'ունենայ պետական ու ազգային անձնաւորութիւններ:

Գիշերը, ժամը 10ին, Բեթղէճէմի Հայոց վանքի դանդերը կրկին կը ղողանջեն, Միաբանութիւնն ու ժողովուրդը հրաւիրելու կէս-գիշերային արարողութեան, որ տեղի կ'ունենայ Ս. Մենդեան Տաճարի հայկական բաժնին մէջ:

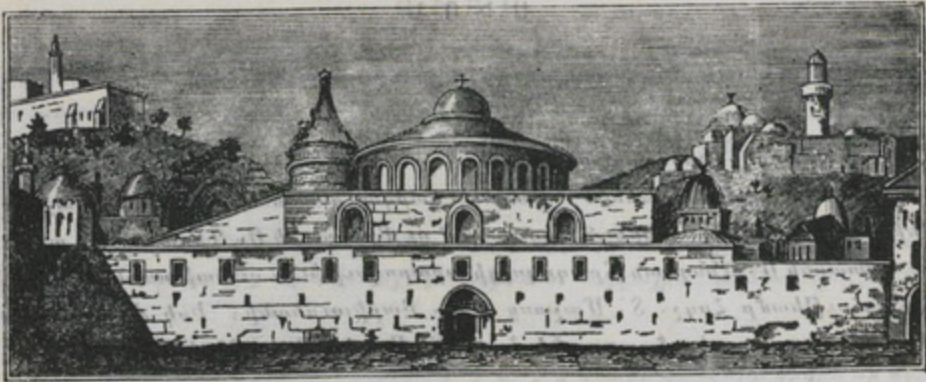
Ժամը 11.30ին, արտակարգ եռուցեռ մը կայ: Մինչ Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը կը զգեստաւորուի, Աւագ Թարգմանի ու բարապաններու առաջնորդութեամբ բարձրաստիճան ու պետական անձնաւորութիւններ մուտք կը գործեն, տեղ դրաւելով Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր կողքին: Արդէն իսկ ժամանած են Երուսաղէմի քաղաքապետը՝ Վսեմ. Թէտի Քօլլէք, Բեթղէճէմի քաղաքապետը՝ Վսեմ. Էլիաս Ֆրէյժ, նահանգային զինուորական կառավարիչն ու շատ ուրիշներ: Կէս գիշերին, չարականի երգեցողութեամբ թափօրը կ'իջնէ Մենդեան Ս. Այրը, ուր մէկժամեայ տպաւորիչ արարողութիւնը կը ծայրասփոռի ռատիկայանէն: Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը մանկացեալ Յիսուսի Ս. Այրէն կրտսայ իր պատգամը Հայաստանի և Սփիւռքի Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Բեթղէցւոյ զուակներուն: Այս հոգեպարար արարողութենէն ետք, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը կը վերադառնայ Երուսաղէմ, մինչ Բեթղէճէմի մէջ կը շարունակուին կէս-գիշերային արարողութիւնները, նախադահութեամբ Լուսարարապետ Ս. Հօր:

Ժամը 1.30ին հայկական բաժնին մէջ կը մատուցուի Սուրբ Պատարար Հօգչ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տառուարեանի կողմէ, որուն կը յաջորդէ «Ջրհորէնէն»ի արարողութիւնը, նախադահութեամբ Լուսարարապետ Ս. Հօր:

Այս հոգեգրաւ արարողութենէն ետք Լուսարարապետ Ս. Հայրը Քրիստոսի Ս. Այրին մէջ կը մատուցանէ օրուան հանդիսաւոր Պատարազը, շնորհակատութեամբ հոգեշնորհ հայրերով ու բարեշնորհ սարկաւազներով: Պատարարապետը առաւօտեան ժամը 6ին:

Միաբանութիւնը կրկին թափօր կազմած և չարականի երգեցողութեամբ կ'անցնի սինաղարդ դաւիթէն ու կը բարձրանայ հայապատկան վանքը, ղանդերու ղօղանջին միացնելու Աւետարանական աւետիսն ու «Փառք ի բարձունս»ը:

Կարճ դադարէ մը ետք, Լուսարարապետ Ս. Հօր առաջնորդութեամբ ու նոյն հանդիսաւորութեամբ թափօրը Բեթղէճէմէն ճամբայ կ'ելլէ ու Երուսաղէմ կը հասնի ժամը 8ին, ուր «Պորհուրդ մեծ» չարականի երգեցողութեամբ կը բարձրանայ Պատրիարքարան, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր տալու Մենդեան աւետիսը, զոր ն. Ամենապատուութիւնը իր կարգին կը փոխանցէ ներկայ ժողովուրդին ու «Պահպանիչ»ով կ'արձակէ բոլորը:

ԴԻՒԱՆ Ս. ՏԵՂԵԱՅ

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ր

Սուրբ Տեղեաց գործերու պատասխանատու Հոգւ. Տ. Կիրեղ Ծ. Վարդապետ Դարիկեան լայն տեղեկագիր մը ներկայացուցած է Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր, ուր մանրամասնօրէն նկարագրուած են երկու հարցեր. Ս. Ծննդեան Տաճարի տարեկան *ուելին* շուրջ քրիստոնեայ երեք հաւայնքներու համաձայնութիւնը և Ս. Աստուածամօր Տաճարի նորոգութիւնները Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ: «Միտն»ի ներկայ և յաջորդ թիւերով կը ներկայացնենք այս շահեկան տեղեկագրին կարևորագոյն մասերը:

ԽՄԲ.

Ամենապատիւ

Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Տէրտէրեան

Բարեխնամ Պատրիարք Առաքելական Ս. Աթոռոյ

Երուսաղէմ

Ամենապատիւ Ս. Հայր,

Թէ՛ Ս. Աթոռիս արխիւներուն ի պահ, և թէ՛ ի գիտութիւն մեր Միաբանութեան և Երուսաղէմասէր Ժողովուրդին, սոյն տեղեկագրով կը ներկայացնենք Ս. Տեղեաց մէջ տարւոյս վերջին եռամսեակին տեղի ունեցած այն նորութիւնները, որոնք կը վերաբերին մասնաւորաբար Բեթղէհէմի Քրիստոսի Ս. Ծննդեան Տաճարին, որ Երուսաղէմի Ս. Յարութեան Տաճարէն յետոյ համաքրիստոնէական երկրորդ ամենէն նշանակալից սրբատեղին է:

Ս. Ծննդեան Տաճարը հիմնադրուած է Դ. Դարուն, Մեծն Կոստանդիանոսի և իր մօր՝ Հեղինէի ձեռքով: Հռոմէական պապիլիք ոճով հսկայ տաճար մը, որուն սեփականատէրերն են այսօր Հայ, Օրթոտօքս (Յոյն) և Հռոմէական Կաթոլիկ երեք համայնքները: Յատկանշական պարագայ մըն է որ Յոյներէն յետոյ Տաճարէն ներս առաւելագոյն բաժինը ունեցող համայնքը մենք ենք:

Համաձայն Դ. Դարու Լատին Եկեղեցւոյ մեծագոյն սուրբերէն մէկուն՝ Հերոնիմոսի, աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել՝ Հերոնիմոսեան զրականութեան վկայութեան, իր հետևորդներէն զէպի Հռոմ գրուած նամակներէն մէկուն մէջ մեր Ժողովուրդին ներկայութիւնը այդ Տաճարէն ներս կը տարուի առ նուազն

մինչև Դ. Դար[»] : Ու մինչև այսօր, Ս. Յակոբեանց Մխարանութիւնը, ի դիմաց Հայ Ժողովուրդին ու Հայաստանեայց եկեղեցիին, պահեր է իր այդ փառաւոր ներկայութիւնը Տաճարէն ներս : Իբրեւ սեփականատէր քրիստոնեայ երեք մեծ եկեղեցիներէն մին, դարերով ան եղեր է նուիրեալ պահակը համաքրիստոնէական այդ գերազօրն սրբութեան : Ու ասիկա մեծագոյն զոհողութիւններու դիմով, զոհողութիւններ՝ որոնք Հայ Երեսօղէմի — Հայկական հոգեւոր այս փոքրիկ թաղաւորութեան — պատմութիւնը կ'ընծայեն Հայոց պատմութեան չափ սրտառուչ ու արամածիք, երբեմն եղերական բլլալու չափ :

* * *

ԲԵԹՂԵՀԷՄԻ Ս. ԾՆՆԴԻԱՆ ՏԱՃԱՐ. — Որուն առիւծի բաժինն է որ իրեն վերապահեր է այսօր Օրթոտոքս եկեղեցին, ներկայացուած Յոյներով : Հնօրեայ այս պաղիթիքին հիւսիսային թևին մէջ սահմանափակուած է Հայ եկեղեցիին սեփականութիւնը, իսկ եկեղեցւոյ գետնայարկին մէջ գտնուող Ս. Ծննդեան քարայրին համահասար իրաւունքներով բնկերովի սեփականատէրն է ան Յոյներուն և Լատիններուն հետ :

Վէճի նիւթ էին և հետեւաբար տեղական կառավարութեան կողմէ կը մաքրուէին եկեղեցւոյ հիւսիսային թևին հայկական բաժնին և անոր յարակից հետեւալ մասերը. —

ա) Հայկական երկրորդ մատրան մէջ գտնուող երեք պատուհանները (Թլիսատման սեղանին շուրջ) և անոնց ներքնամասի կամարները (Վիճելի՝ երեք համայնքներուն միջև) :

բ) Նոյն մատրան մէջ կեդրոնական քօրնիչէն և նշան-դամերէն մինչև ձեղունի գերանները բարձրացող պատերու մասերը (Վիճելի՝ Հայոց և Յունաց միջև) :

գ) Նոյն մասին մէջ գտնուող Ս. Այրի մուտքի հիւսիսային դրան ճակատի երկու կողմը գտնուող սիւներուն հիւսիսային երեսները (Վիճելի՝ Հայոց և Յունաց միջև) :

դ) Նոյն սիւներուն վերև գտնուող քօրնիչին հիւսիսային երեսը (Վիճելի՝ Հայոց և Յունաց միջև) :

ե) Նոյն քօրնիչի հիւսիսային երեսի շարունակութիւնը, որ մաս կը կազմէ մեր Թլիսատման խորանի շրջափակին (Վիճելի՝ Հայոց և Յունաց միջև) :

զ) Ս. Այրի հիւսիսային մուտքի ճակատը (Վիճելի՝ երեք համայնքներուն միջև) :

է) Նոյն մուտքի ճակատին, պատին՝ վերի կէս երեսը (Վիճելի՝ երեք համայնքներուն միջև) :

* Aubrey, հրատարակիչ և քաղցամանիչ լատիններէն-լուսնաբէլե անգլիերէնի, Palestine Pilgrims Text Society I էջ 1, շեմակ Paula-էն և Eustrachium-էն Marcella-ին (386 Յ. Բ.), Բերդիքիէմէն Հռոմ. քիւ ճամակին XLVI որ կը վերաբերի Ս. Երկրի սրբավայրերուն : Սոյն ճամակը մաս կը կազմէ մեկ Հերոնիմէոսի ճամակներուն հաւաքածոյին, հրատարակուած Փարիզ, 1877ին, Արքա Bareille-ի կողմէ, Oeuvres complètes de Saint Jérôme անունով (II Հատոր, էջ 180) : Վեճ ըսել տակաւին Հայոց, Պարսից, Հնդկաստանի և Եթովպիոյ ժողովուրդներուն մասին, ինչպէս մեկ զրացի-երկիր եղիպտոսը, քաղցարի վանակամներով, Պոնտոս և Կապադովիա, Coele — Սուրիոյ և Միջագետքի և համայն Արեւելի քաղցարիւններ, որոնք ամէն օր մեր մօտ կը հասնին (Բերդիքիէմ) :

ը) Հայոց եկեղեցիէն դէպի Յունաց քաթուղիքներ բարձրացող կիսակլոր զոյգ սանդուխներու միջև գտնուող սալալատակը (վիճելի՝ Հայոց և Յունաց միջև) :

բ) Նոյն սանդուխներու միջև գտնուող ցած պատը որ յատկացած է Յունաց եկեղեցւոյն՝ համեմատաբար Հայոց եկեղեցւոյն ունեցած բարձր դիրքին պատճառաւ (վիճելի՝ Հայոց և Յունաց միջև) :

Մասնաւորաբար երեք պատուհաններու մաքրութիւնը, նոյնիսկ ոստիկանին ձեռքով, վէճի նիւթ կը դառնար իւրաքանչիւր տարեկան մաքրութեան և շատ յաճախ առիթ կ'ըլլար համայնքներու միջև ֆիզիքական բախումներու, որովհետեւ տարակարծութիւններ կային նոյնիսկ ոստիկանին մաքրելիք միջոցի սահմաններուն շուրջ : Ու այս բոլորը կը յանգէին սրբատեղիները վարկարկող կացութեան մը :

Ահա թէ ինչու վերջերս մանաւանդ, իրաւակից երեք համայնքներու ներկայացուցիչներ ելք մը կը փնտռէին այս կացութեան, որոնք վերածուեցան պաշտօնական խորհրդակցական հինգ ժողովներու, անպաշտօն խորհրդակցութիւններու գումարուած 16 Սեպտեմբերէն մինչև 28 Դեկտեմբեր :

Այս ժողովներուն իրաւակից երեք համայնքները կը ներկայացնէին .—

Հայեր .— Տ. Կիւրեղ Ծ. Վարդապետ Գարիկեան

Յայներ .— Տ. Վասիլիոս Արքեպիսկոպոս

Տ. Դանիէլ Վարդապետ

Տ. Գրէկօրի Վարդապետ

Տ. Աթանասիոս Վարդապետ

Կաթոլիկներ .— Տ. Ռօք Վարդապետ

Տ. Պուլոս Վարդապետ

Տ. Մանսուր Վարդապետ

Ժողովները գումարուեցան Նրուսողէմի Յունաց Պատրիարքարանին մէջ : Անոնք շատ յաճախ եղան փոթորկալից նիստեր : Սկիզբը ծանր էին մեզի իրաւակից միւս երկու համայնքներուն պահանջները, բայց ժամանակը և յարատեւ ճիշդ հետզհետէ փոխեցին կացութիւնը և չափաւորուեցան պահանջները :

Սոյն ժողովներուն արդիւնքները օրը օրին փոխանցուեցան Ձերդ Բարձր Սրբազնութեան՝ որպէս գերագոյն վերահսկիչը մեր ազգային իրաւունքներուն, և Ձերդ Սրբազնութեան տեսակէտները տարուեցան այդ ժողովներուն ու մեր իրաւունքներուն պաշտպանութիւնը կատարուեցաւ մեկնելով Ձերդ Սրբազնութեան թելադրութիւններէն :

Մինչև 23 Դեկտեմբեր 1974 Ձերդ Բարձր Սրբազնութեան գիտակցութեամբ մենք համաձայնած էինք սոյն տեղեկագրին կցուած վերջնական համաձայնագրի բոլոր կէտերուն, բացի անլուծելի մնացած հետեւեալներէն .—

ա) Իրաւական գոյավիճակը Ս. Ծննդեան Այրի հիւսիսային մուտքի արեւելքը գտնուող բոլորակ սիւնին հիւսիսային երեսին (վիճելի՝ Հայոց և Յունաց միջև) :

բ) Իրաւական գոյավիճակը վերոյիշեալ սիւնին վերև գտնուող քորնիշին հարաւային ամբողջ երեսին, ծայրէ ծայր (վիճելի՝ Հայոց և Յունաց միջև) :

գ) Իրաւական գոյալիճակը մեր բաժնին երկրորդ մասին մէջ, Թըլ-
փատման խորանին շուրջ գտնուող պատուհաններու արտաքին երեսին (վիճելի՝
Հայոց և Կաթողիկոսներու միջև) :

Վէճը կը մնար անլուծելի, որուն առջև Յոյն և Լատին ժողովականներ-
ըն որոշեցին դիմել Ձերդ Բարձր Սրբազնութեան :

Ժողովական կազմին տեսակցութիւնը Ձերդ Բարձր Սրբազնութեան
հետ կատարուեցաւ 26 Դեկտ. 1974, Հինգշաբթի երեկոյեան և ապա Ձերդ Սըր-
բազնութեան թելադրանքով նոյն նիստը շարունակուեցաւ Բեթղեհէմի Ս. Ծը-
նընդեան Տաճարին մէջ, ուր անձամբ ներկայ եղաւ Ձերդ Սրբազնութիւնը ևս :

Այս վերջին նիստին եզրակացութիւնը եղաւ հետևեալը.—

Մեր և Յունաց միջև վերոյիշեալ և ք հատուածներու վիճելի մասե-
րուն սեփականութիւնը կէս առ կէս հաւասարապէս բաժնուեցաւ Հայոց և Յու-
նաց միջև (Տեսնել համաձայնագիրը) :

Իսկ երեք պատուհաններու արտաքին մասին իրաւական գոյալիճակը
ենթակայ մնաց այն գոյալիճակին որուն մէջ կը գտնուին Եկեղեցիի հիւսիսա-
կողման բոլոր պատուհանները (Տեսնել համաձայնագրի տրամադրութիւնը) :

Երուսաղէմ մեր վերադարձին, նոյն օրը յետ միջօրէին, ինչպէս նաև
յաջորդ օրը մինչև կէսօր, երեք համայնքներու ներկայացուցիչներս պատրաս-
տեցինք վերջնական համաձայնագիրը, ստորագրելի երեք համայնքներու պե-
տերէն :

Շարաթ, 28 Դեկտեմբեր, կէսօրուան ժամը 12ին վերջին նիստ մը գու-
մարուեցաւ Յունաց Պատրիարքարանի ամստանոցին մէջ, Գալիլիոյ վանք,
Համբարձման լեռան վրայ : Ներկայ էին.—

Հայերէն.— Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայր

ընկերակցութեամբ Տ. Շահէ Ս. Արքեպիսկոպոսի

Տ. Կիւրեղ Ծ. Վարդապետի

Յոյներէն.— Ամեն. Տ. Պէնէտիկոս Ս. Պատրիարք

ընկերակցութեամբ Տ. Վասիլիոս Արքեպիսկոպոսի

Տ. Դանիէլ Վարդապետի

Տ. Գրէկօրի Վարդապետի

Տ. Աթանասիոս Վարդապետի

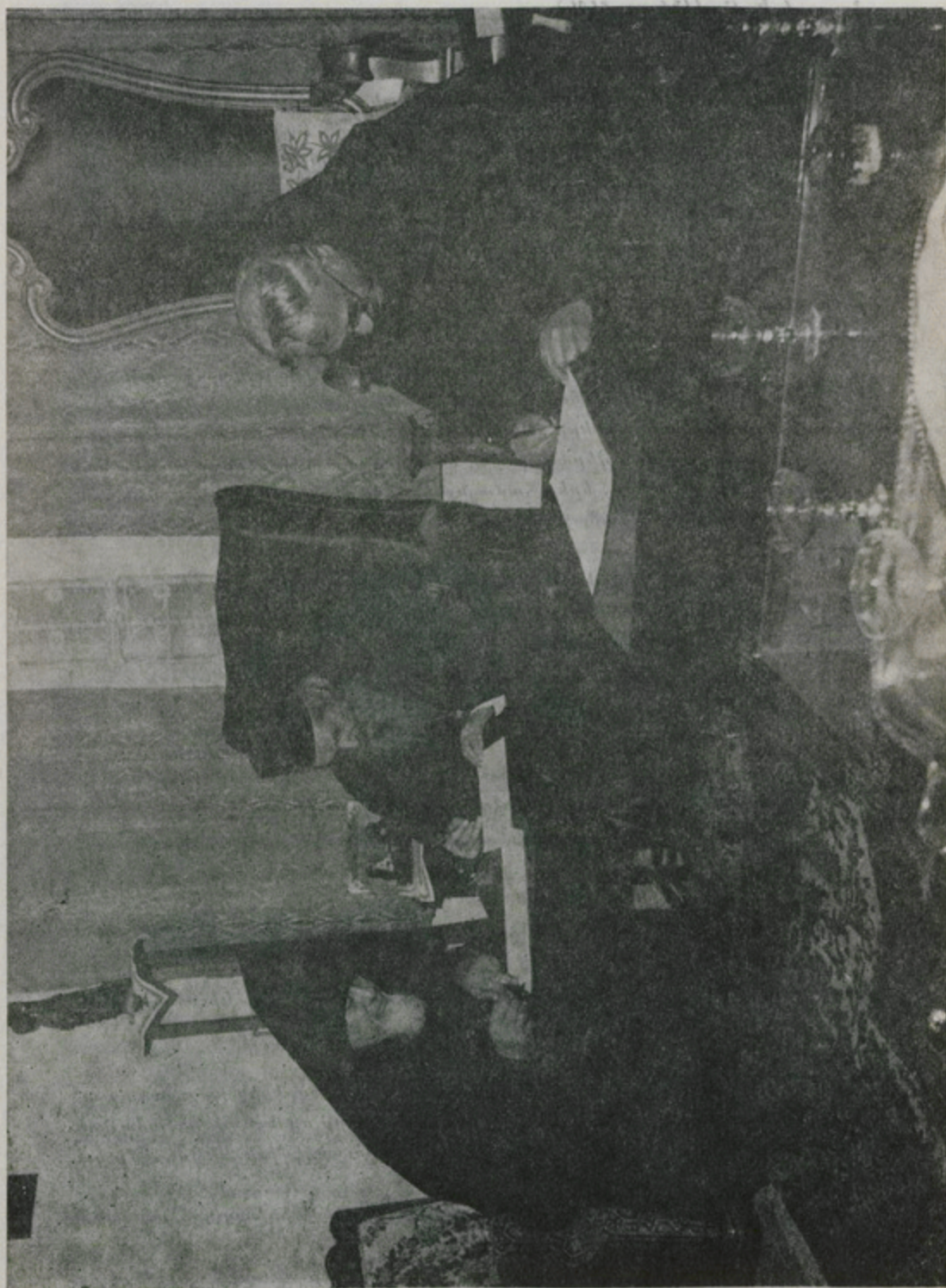
Լատիններէն.— Փրանչիսկեան Միաբանութեան Գեր. Կիւստոտը

ընկերակցութեամբ Տ. Ռօք Վարդապետի

Երեք համայնքներու հոգևոր պետերը ստորագրեցին պատրաստուած
համաձայնագրերը և անոնց յարակից այն նամակները որոնցմով համաձայնու-
թեան պատճենները պիտի փոխանցուէին նաև Երուսաղէմի և Բեթղեհէմի կա-
ռավարական կազմին, ի դիտութիւն :

Նիստը փակուեցաւ պատուասիրութիւններով և փոխադարձ յարգանքի
ու սիրոյ արտայայտութիւններով :

Այսպէս կը փակուէր հարիւրյիսունամեակ մը տեղ Ս. Տեղեաց յա-
տուկ վէճերու այս շարքը, որ սպառած էր տնտեսական և բարոյական այնքան
կորով, ի նախապինս Քրիստոնէութեան :

Երեք համայնքներու Պետերը և իր ատորապետը համաձայնագիրը:

Միւս կողմէ, ապահովարար այս բոլորը տուեալներ պիտի ըլլան աւելցնելու քրիստոնէական սէրը, յարգանքը և փոխադարձ վստահութիւնն ու համագործակցութիւնը երեսնադէմի քրիստոնեայ հոգևոր և ազգային երեք մեծ համայնքներուն միջև, ու յաջա աշխատանքներու հանդիսանալու քրիստոնէական համերաշխութեան մը աչքառու ապացոյցը:

Ստորև կու տանք ստորագրուած համաձայնագրի անդերդէն ընադիրն ու անոր հայերէն թարգմանութիւնը:

AGREEMENT

After a keen and thorough study of the problems, concerning certain rights in the Basilica of the Nativity, during the Annual General Cleaning; and

Declaring that the following Agreement will not constitute a breach of the Status Quo, and it will be without prejudice to the existing rights, privileges, practices and claims, which some Community might have, and without establishing new rights or claims in favour of a particular Community,

We, the undersigned, i. e. the Greek Orthodox Patriarch of Jerusalem, the Custos of the Holy Land and the Armenian Patriarch of Jerusalem, having at heart the decorum of the Religious Services in the most sacred places of Our Redemption, met on the 28th day of December, 1974 and agreed on the following Compromise, which will bind all members of the Three Religious Communities:—

A. — THE GREEK ORTHODOX will clean:

- 1) The side wall, between the two steps, leading from the Armenian Church to the Greek Orthodox Church "KATHOLICON".
- 2) The whole Pillar — west to the Northern Entrance of the Grotto, with its capital and the whole Pillar — east to the Northern Entrance of the Grotto, with its capital, but this second Pillar from the Partition Wall and upwards.
- 3) The upper sloping, across Façade Wall of the Northern Entrance of the Grotto, and between the a/m two Pillars.
- 4) All sides of the Cornice above the two Capitals of the a/m two Pillars.
- 5) The parts (underneath & southern) of the a/m Cornice between the Capital of the Pillar — east to the Northern Entrance of the Grotto and the Capital of the Rectangular Pillar — east of the last Pillar and to the North of the Altar of the Greek Orthodox Church.

B. — THE ARMENIANS will clean:

- 1) The three windows in the Armenian Chapel (Eastern part of the Northern Transept, East of the Central Cornice), under the level of the Central Cornice, with their window recesses, from inside.

Note: The three windows will remain closed during the Cleaning. If any pane is broken, either during the General Cleaning or in any other time, the replacing of the broken pane or part of the window will be made by the Government.

- 2) The Wall in the Armenian Chapel (Eastern part of the Northern Transept, East to the Central Cornice), between the naves and the beams of the ceiling.
- 3) The floor space between the two steps, leading from the Armenian Church to the Greek Orthodox Church "KATHOLICON".
- 4) The part of the Pillar — east to the Northern Entrance of the Grotto — from the floor till the height of the Partition Wall.
- 5) The Northern Side of the Cornice, between the Capitals of the Pillar — east to the Northern Entrance of the Grotto — and the Rectangular Pillar in the wall, east of the last Pillar.

C. — THE THREE RELIGIOUS COMMUNITIES will clean:

The Northern Face of the Grotto.

Benedictos, Greek Orthodox Patriarch of Jerusalem.	Maurilio Sacchi, Custos of the Holy Land.	Yegishe Derderian, Armenian Patriarch of Jerusalem.
--	---	---

Copies: a) District Commissioner of Jerusalem
b) Military Commander of Judea & Samaria
c) Military Commander of Bethlehem.

Հ Ա Մ Ա Ձ Ա Յ Ն Ա Գ Ի Ր

Բեթղեհեմի Ս. Ծննդեան պազիլիֆայի, մասնաւորաբար տարեկան ընդհանուր մաքրութեան, որոշ իրաւունքներուն կապակցութեամբ և այդ առիթով ծագող խնդիրներու խնդրամիտ և մանրամասն ուսումնասիրութենէ մը ետք, ինչպէս նաև

Յայտարարելէ յետոյ քէ ներկայ համաձայնագիրը պիտի չպատճառէ գոյավիճակի (STATUS QUO) շեղում մը, ինչպէս նաև ան պիտի չհակասէ արդէն իսկ գոյութիւն ունեցող իրաւունքներուն, առանձնաշնորհներուն, իրագործումներուն և պահանջներուն՝ որոնք որոշ համայնք մը կրնայ ունենալ, և նոյն ատեն չի հաստատեր նոր իրաւունքներ կամ պահանջներ ի նպաստ որևէ մասնաւոր համայնքի։—

Մենք ստորագրեալներս, այսինքն երուսաղէմի Յոյն Օրթոտոքս Պատրիարքը, Ս. Երկրի պահապանը (Կիւստոսը)* և երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքը, ի մտի ունենալով մեր

* Ֆրանչիսկան Կաթոլիկ Միաբանութեան Տեսուչը:

փրկութեան ամենասուրբ սրբավայրերուն մէջ տեղի ունեցող հոգեւոր ծառայութիւններու վայելչութիւնը, հանդիպեցանք իրարու 28 Դեկտեմբեր 1974ին և յանգեցանք հետեւեալ իրաւաստիութեան, որոնց կապուած պիտի մնան երեք կրօնական համայնքներու բոլոր անդամները**:

Ա. ՅՈՅՆ ՕՐԹՈՏՈՔՄՆԵՐ պիտի մաքեն

- 1) Կողքի պատը այն երկու աստիճաններուն միջև, որոնք կ'առաջնորդեն Հայոց եկեղեցիէն Յոյն Օրթոտոքս եկեղեցիի քարովի խոնը:
- 2) Ամբողջ սիւնը, որ կը գտնուի Ս. Այրի հիւսիսային մուտքի արևմուտքը, իր սիւնագլուխով միասին, ինչպէս նաև ամբողջ այն սիւնը որ կը գտնուի Ս. Այրի հիւսիսային մուտքի արևելքը, իր սիւնագլուխով միասին. սակայն այս երկրորդ սիւնի պարագային (մաքումը պիտի ըլլայ) բաժանման պատէն դէպի վեր (միայն):
- 3) Վերոյիշեալ երկու սիւններուն միջև գտնուող Ս. Այրի հիւսիսային մուտքի (արտաքին) նակատի պատին վերևի ամբողջ թեփութիւնը:
- 4) Վերոյիշեալ երկու սիւններու սիւնագլուխներուն միջև գտնուող ֆօրնիշը իր բոլոր կողմերով:
- 5) Ստորին և հարաւային մասերը (երեսները) վերոյիշեալ ֆօրնիշին, որ կ'իյնայ Ս. Այրի հիւսիսային մուտքին արևելքը գտնուող սիւնագլուխին և քառանկիւն այն որմասեան սիւնագլուխին միջև, որը կը գտնուի արևելեան կողմը այդ վերջին սիւնին, իսկ Յոյն Օրթոտոքս եկեղեցիի սեղանին հիւսիսային կողմը:

Բ. ՀԱՅՆԵՐ պիտի մաքեն

- 1) Հայոց եկեղեցիի երեք պատուհանները (հիւսիսային քևի արևելեան մասին մէջ, կեդրոնական ֆօրնիշին արևելքը) կեդրոնական ֆօրնիշի մակարդակէն վար, պատուհաններու ներքին կամարակապերով միասին:
Ծանօթ.— Մաքումը երեսները ընթացքին այս երեք պատուհանները փակ պիտի մնան. ընդհանուր մաքումը երեսները ընթացքին կամ որևէ առնույտ երեսները ապակի կոտորուի, կոտորուած ապակիին կամ վնասուած ուրիշ որևէ մէկ մասի վերանորոգումը պիտի կատարուի կառավարութեան կողմէ:
- 2) Հայոց մատուռի (կեդրոնական ֆօրնիշին արևելքը, հիւսիսային քևի արևելեան մասը) պատին այն մասը որ կը գտնուի գամբերուն և առաստաղի գերաններուն միջև:

** Հայ, Յոյն և Լատին:

- 3) Յատակի մասը որ կը գտնուի այն երկու աստիճաններուն միջև, որոնք կ'առաջնորդեն Հայոց եկեղեցիէն դէպի Յոյն Օրթոտոքս եկեղեցիի քարոլիֆոնը:
- 4) Ս. Այրի հիւսիսային մուտքի արեւելքը գտնուող սիւնին յատակէն մինչև բաժանման պատի բարձրութեան տակ ինկող մասերը:
- 5) Հիւսիսային երեսը այն ֆոնիշին որ կը գտնուի սիւնագլուխներուն միջև այն սիւնին որ կը գտնուի Ս. Այրի հիւսիսային մուտքի արեւելքը և պատին մէջ հիւսուած այն ֆառակուսի որմասեան որ կը գտնուի վերջին սիւնին արեւելքը:

Գ. ԵՐԵՎԱՆԻ ԿՐԹՈՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԸ պիտի մաքրեն

Ս. Այրի հիւսիսային ճակատը:

ՊԵՆԵՏԻԿՏՈՍ	ՄԱՎՐԻԼԻՕ ՍԱՔՉԻ	ԵՂԻՇԷ ԱՐՔ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ
Յոյն Օրթ. Պատրիարք	Պաշտպան Ս. Երկրի	Պատրիարք Հայոց
Երուսաղէմի		Երուսաղէմի

Օրինակներ՝

- ա) Երուսաղէմի ճահանգային կառավարիչին
- բ) Յուդայի և Սաւարիայի զինուորական կառավարիչին
- գ) Բեթղեհէմի զինուորական կառավարիչին

* * *

1974 Պեկտ. 30ին տեղի ունեցաւ Բեթղեհէմի Ս. Մննդեան Տաճարին ընդհանուր աւելք, ու առաջին անգամ ըլլալով ի դարձ դրուեցան վերոյիշեալ համաձայնագրին բոլոր պայմանները: Ամէն տարի վէճերու և տարակարծութեանց առիթ եղող այս սովորութիւնը այս տարի կատարուեցաւ համեմատելիութեան և փոխադարձ յարգանքի մթնոլորտի մը մէջ, առանց դոյզն վէճի:

Ս. Մննդեան Տաճարի ներքնամասին վերաբերող այս վէճերու հարթութիւնն հետ, նոյն փողովներով վերջնականացէս կը հարթուէր նաև եկեղեցիի արտաքին բաց դաւիթին սալաշատակին վերանորոգութեան խնդիրը, որուն սեփականութիւնն ու նորոգութիւնը կը մնար վիճելի Հայ, Յոյն և Լատին իրաւակից երեք համայնքներուն միջև:

1935ին անդլիական կառավարութիւնը նկատի ունենալով սոյն դաւիթին շատ անփառունակ վիճակը, զայն կ'ենթարկէր հիմնական վերանորոգութեան, որուն ծախսերը կը դանձուէին իրաւակից երեք համայնքներէն, հաւասար վճարումներով:

Վերջին տարիներուն սոյն դաւիթի սալաշատակին կարգ մը մասերը բաւական հինգած էին, հետևաբար տեղական կառավարութիւնը տարւոյս Օգոստոս ամսուան ընթացքին կ'իմացնէր իրաւակից երեք Պատրիարքարաններուն, թէ ըստ վերոյիշեալ նախընթացին, դաւիթի սալաշատակին վերանորոգութիւնը պիտի կատարէր և ծախքերը պիտի դանձէր երեք համայնքներէն:

Երեք Համայնքներու ներկայացուցիչներս յետ ժողովական քանի մը նիստերու և նոյն Համայնքներու հոգևոր պետերու վերջնական Համաձայնութեամբ, 24 Սեպտեմբեր 1974ին թէ՛ դրաւոր և թէ՛ բերանացի տեղեկացուցինք տեղական կառավարութեան՝ թէ երեք Համայնքները իրենք իսկ նախաձեռնարկ պիտի ըլլան նորոգութեան գործին, քանի որ դաւիթին երեք Համայնքներու սեփականատիրութեան սկզբունքին չուրջ օրեւէ անհամաձայնութիւն չկայ իրենց միջև :

1974 Հոկտեմբերի ընթացքին երեք Համայնքներու կողմէ նորոգութեան գործը յանձնուեցաւ Բեթղեհէմցի յանձնառուի մը, Պրն. Սամի Հարպ : Մինչև Դեկտեմբեր 20 վերջացաւ վերանորոգութիւնը և ծախքը վճարուեցաւ Հայ, Յոյն և Լատին երեք իրաւակից Համայնքներու հաւասար մասնակցութեամբ :

Մատչիմքի Համայնք Զեր Ս. Աջոյն

ԿԻՒՐԵՂ ԵՒ ՎՐԴ. ԳԱՐԻԿԵԱՆ

Վերահսկիչ Սրբատեղեաց

ԺՆՈՒՆԴԸ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԺԱՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՄԷՋ

Ուխտաւորներ որոնք Մնունդի շրջանը Սուրբ Երկրին մէջ կ'անցընեն, յաճախ կը զարմանան որ Բեթղեհէմի մէջ Մննդեան տօնը երեք տարբեր թուականներու կը հանդիսաւորուի. 25 Դեկտեմբերին՝ Արեւմտեան քրիստոնեաներէն, 7 Յունուարին՝ Արեւելեան եկեղեցիներու մեծագոյն մասէն, և 19 Յունուարին՝ Գրիգորեան Հայերէն: Արեւելի և Արեւմտաքի տարբերութիւնը դիւրաւ հասկնալի է. մեր 7 Յունուարը իրականին մէջ 25 Դեկտեմբերն է ըստ Յուլեան տօմարին՝ տաղաւին պահուած Արեւելի կողմէ, որուն տեղ, ԺՋ դարու վերջէն ու ԺԸ դարէն սկսեալ մեր բարեփոխեալ Գրիգորեան տօմարը կը դործածուի: Թէ՛ Արեւելքը և թէ՛ Արեւմուտքը, տարբեր տօմարներ ունենալով հանդերձ, Մնունդը կը տօնեն 25 Դեկտեմբերին: Իսկ թի՛նչ կրնանք ըսել հայկական թուականին մասին:

Հայերուն համար, որոնք ևս Յուլեան տօմարին կը հետեւին, մեր 19 Յունուարը իրենց 6 Յունուարն է, այսինքն Արեւելեան եկեղեցիներու Աստուածայայտութեան օրը: Այսպէս, անոնք կը թուին Աստուածայայտութիւնն ու Մնունդը տօնել միեւնոյն օրը: Ինչպէ՞ս պատահած է որ անոնք բաժնուած են բոլորին կողմէ ընդունուած դործածութենէն: Հայերուն պատասխանը այն է, որ ո՛չ թէ իրենք, այլ քրիստոնեայ միւս եկեղեցիները լքած են հին աւանդութիւնը՝ որուն ցարդ միմիայն իրենք հաւատարիմ մնացած են: Անոնք կ'ուզե՞ն ըսել թէ Յիսուս իրականին մէջ Յունուարին ծնաւ. այո՛, սակայն այնպիսի պատճառներով՝ որոնք ուրիշներու կողմէ պիտի չընդունուէին:

Սկզբնական շրջանի եկեղեցին, Ժամանակի մը համար, Քրիստոսի կենսագրական այդ մանրամասնութենէն ոչ լուր ունէր և ոչ ալ, ըստ երևոյթին, հետաքրքրուած էր անով: Մատթէոսի և Ղուկասի կողմէ Յիսուսի ծնունդին օրուան կամ նոյնիսկ եղանակին մասին ոչ մէկ տեղեկութիւն տրուած է: Այս հարցը երևան եկաւ աւելի ուշ, ըստ երևոյթին Բ դարու վերջաւորութենէն ոչ առաջ: Իբրեւ հետեանք, Ժամանակի զարգացած քրիստոնեաներէն ոմանք դիտողութեամբ փորձեցին գտնել Յիսուսի ծնունդին թուականը: Կղեմէս Աղեքսանդրացի կը խորհէր որ տօրեկա 20 Մայիս կամ 18 Նոյեմբեր կրնար եղած ըլլալ: Շուրջ 243ին Լատին դրող մը, ընդունելով այն շատ տարածուած աւանդութիւնը թէ 25 Մարտը առաջին օրն էր Արարչագործութեան, կը թելադրէր 28 Մարտը, այսինքն օրը՝ երբ արևը (և Քրիստոս Առաքինութեան Աստուածն էր) ստեղծուած էր: 2 և 19 Ապրիլ թուականներն ալ առաջարկուած էին: Ուրիշներ Յղութիւնը կը դնէին զարնան, այնպէս որ ձմեռը կ'ըլլար ծնունդի եղանակը: Յուլիոս Ափրիկեցի (221), ընդունելով 25 Մարտը իբրեւ օրը Արարչագործութեան եւ Յարութեան, և հաշուելով որ այս «կեանքի երկրորդ սկիզբ»ը կրնար

միայն պատահել ճիշդ այն օրը երբ պատահած էր Յղութիւնը, ծնունդի թուականը որոշած էր իրբն 25 Դեկտեմբեր:

Այս բոլորը, ինչպէս նաև այլ առաջարկութիւններ, անհատական կարծիքներ էին լոկ, որոնց, կը թուի թէ, Բ և Գ դարերու Եկեղեցին յատուկ կարեւորութիւն մը ընծայած չէ, և որոնք չեն առաջնորդած եկեղեցական հանդիսութեան մը հաստատումին: Եւ ինչո՞ւ Եկեղեցին ծնունդի օրուան մը տօնակատարութիւնը պէտք էր հաստատէր: Հեյլենական աշխարհին մէջ հեթանոսական սովորութիւն էր հանրային արարողութիւններով նշել իշխողներու և նշանաւոր անձնաւորութիւններու (օրինակ՝ Պղատոնի) ծնունդի օրը: Եկեղեցին ևս պիտի հետևէ՞ր այս սովորութեան: Մեծ թիւով քրիստոնեաներ, որոնք այդ «արտաքին» աշխարհէն կու գային, ապահովաբար հակամէտ էին նման ընթացքի մը. բայց ուրիշներ, որոնց մէջ հռչակաւոր գրողներ և վարդապետներ, ինչպէս Կղեմէս և Որոգինէս, Արնոպիոս և Եպիփան, հակառակեցան Եկեղեցիի ծիսական կեանքին մէջ այսպիսի «հեթանոս» սովորութեան մը ներմուծումին, որովհետև ատիկա օտարադէպ դադարաւ մըն էր, որ կրնար քրիստոնեայ միտքերէ ներս ցաւալի չփոթ ստեղծել:

Բայց և այնպէս, ի վերջոյ այդ դադարաւոր որդեգրուեցաւ, սակայն երևութապէս տարրեր այն իմաստէն՝ որ հեյլենական հիմը կը կազմէր: Տօները մարդկային խորաբնուած պահանջք մըն են, որոնք պաշտամունքի ստեղծելով թանձրացեալ ձևը կը ներկայացնեն: Պաշտամունքը «գոտւած» ընդունակ է. ան բացառիկ պարագաներու միայն ամբողջութեամբ «գոտւած» կամ «օղեկան» կը դառնայ, այսինքն անժառուտ՝ ժամանակէն և խորհրդանշական արարքներէ ու շարժումէ: Յիսուս Քրիստոս, թէ և ո՛չ թագաւոր էր և կամ նշանաւոր անձնաւորութիւն՝ հեյլենական ըմբռնումով, սակայն կը նկատուէր իրբն մարդեղութիւնը երկնաւոր Գոյութեան մը, յաւիտենապէս նախագոյ Աստուածային Բանին, և իր ծնունդը կը համարուէր *epidemia* (Աստուծոյ ժամանումը աշխարհ), *epiphaneia* (Աստուծոյ փառքին յայտնութիւնը), *theophaneia* (Աստուծոյ ինքնայայտնութիւնը). մէկ խօսքով պատահար մը՝ արժանի նշումի և հանդիսաւորութեան:

Առաջին անգամ Եգիպտոսի կնոստիկ Վասիլիտեաններն էին որ ուշադրութիւն դարձուցին Ծնունդի հոգեկան իմաստին և դայն հանդիսադրեցին: Արնոնց համար, Յիսուս Քրիստոսի «իրաւ», այսինքն հոգեղէն ծնունդը պատահած էր Յորդանան գետին մէջ մկրտութեան պահուն, երբ նախագոյ Քրիստոս իջած էր մարդ Յիսուսի մէջ և դայն ըրած իր ժամանակաւոր ընակարանը: Հետեւաբար անոնք տօն մը հաստատեցին նշելու թէ՛ Յիսուսի մկրտութիւնը և թէ՛ (կուսական) ծնունդը Քրիստոսի: Կղեմէս Աղեքսանդրացիէն (Բ դարու վերջաւորութիւն) կը տեղեկանանք թէ այս տօնը կը հանդիպէր Յունուար 6րդ նախորդող գիշերին: Ինչո՞ւ: Որովհետև միևնոյն գիշեր Եգիպտացիներ կը տօնէին ամէն տարի կրկնուող ծնունդը յաւիտենութիւնը անձնաւորող Այօն շատուածին՝ կոյս Գօբէն, դայն կապելով Նեղոսի կեանքի Զուրի ենթադրական ստեղծումին կամ վերանորոգութեան: Նոյն այդ գիշեր Հեյլեններ ևս կը յիշատակէին Դիօնիսիոսի՝ աշխարհի միայն յայտնութիւնն ու որոշ ակնադրիւրներու (կամ վտանգներու): Հրաշայի կերպափոխութիւնը գիշերի: Վատահարար 6 Յունուարը կանխող գիշերը Եգիպտոսի և Հեյլենական Արեւելի մէջ խորհրդաւոր Արարողան Գիշեր մը կը նկատուէր:

Սակայն որոշ չէ թէ Աղեքսանդրիոյ Եկեղեցին երբ և ինչպէ՞ս պաշտօնապէս որդեգրեց այդ հեթանոսական խորհրդատուն կնոստիկական վերամեկնաբանութիւնը: Եգիպտոսի սովորական քրիստոնեային համար, Յիսուս Քրիս-

տուր ծնունդը՝ ամէն տարի կրկնուող բան մը չէր, այլ պատմականօրէն եղական դէպք մը, որ կ'ականարկէր Յիսուսի՝ իր մօր մարմնէն գործնականօրէն մարմին տառնալուն — Մարգեղութեան: Դարձեալ, պատմականօրէն եղական էր սրբա-գործումը Ջուրին՝ Յորդանանի մէջ Մկրտութեան միջոցաւ: Ինչ ալ ըլլայ պատասխանը մեր հարցումներուն, իրականութիւնը այն է որ Գ Դարու վերջաւորութեան կամ Չորրորդի սկիզբը՝ եզիպտական եկեղեցին Յ Յունուարին կը տօնէր theophaneia-ն (իբրեւ Յիսուսի Մնունդը) և epiphaneia-ն (որպէս էջըր Սուրբ Հոգիին՝ Մկրտութեան ատեն):

Եզիպտոսէն, և Պաղեստինի վրայէն, տօնը արագօրէն տարածուեցաւ կրօնական ուրիշ գաւառներ, Արեւմուտքի բայց մասնաւորաբար Արեւելքի մէջ (նկատեալ Հայաստանը): Անոր նշանակութիւնը աւելի շեշտուեցաւ չուտով, յաւելումով երկու այլ դէպքերու՝ կապուած Քանայի հրաշքին և Արեւելքէն Իմաստուն Մարդոց (Երեք Մոգերուն) այցելութեան: Այս յաւելումին մէջ կարեւոր դեր ունէր երուսաղէմի եկեղեցին. որովհետեւ եթէ Աստուածայայտնութեան տօնը կ'ականարկէր Մնունդին և Մկրտութեան, ապա Բեթղեհէմէն էր առաջինին վայրը, և Յորդանան գետը՝ երկրորդինը: Բ դարէն սկսեալ Բեթղեհէմ-ցիներ աւանդաբար ցոյց կու տային Յիսուսի ծնունդին վայրը. այնպէս որ երբ Կոստանդին Սրբատեղիներով սկսաւ հետաքրքրուիլ, իր մայրը դժուարութիւն չունեցաւ գտնելու և որոշելու այն վայրը՝ որուն վրայ կառուցանեց Մննդեան տաճարը: «Կոստանդինեան» եկեղեցիներու շինութիւնը երուսաղէմի և Բեթղեհէմի մէջ՝ Պաղեստինը վերածեց քրիստոնէական ուխտադնայութեան ամենէն կարեւոր կեդրոնին: Երուսաղէմի «Սր. Յակոբի ծխարան»ը, ինչպէս նաև տօմարն ու սոփրութիւնները — մասամբ վերածնունդ կիւրեղ երուսաղէմացիէ (351-386) — հետզհետէ շքեղ դարձան՝ տպաւորելու չափ այցելուներն ու դրացիները, զանոնք մղելով ընդօրինակութեան՝ իրենց բնակավայրերուն մէջ: Եւ իրապէս, ո՞վ աւելի լաւ կրնար գիտնալ այս խնդիրներու մասին՝ քան անոնք որոնք կ'ապրէին ուր որ սրբազան դէպքերը պատահած էին: Չորրորդ դարու մեծագոյն մասին ընթացքին, Աստուածայայտնութիւնը, վերև յիշուած նշանակութեամբ, տօնուեցաւ ո՛չ միայն եզիպտոսի և Պաղեստինի, այլ նաև Կիպրոսի, Սուրիոյ, Փոքր Ասիոյ, Հայաստանի և Ֆրանսայի, Սպանիոյ ու թերևս Իտալիոյ զանազան մասերուն մէջ: Եփրեմ Ասորի զայն կը նկատէր իբրեւ քրիստոնէական տօներուն ամենէն վեհմը: Հայերէն հին ծառցէ մը կը տեղեկանանք թէ Բեթղեհէմի մէջ արարողութիւնները կը սկսէին Յ Յունուարի երեկոյեան, «Հովիւներու վայրը», շարունակուելու համար «Մննդեան Այրին մէջ» և ապա՝ տաճարին: Արարողութիւնները կ'աւարտէին կէս գիշերին պաշտուած պատարագով, որմէ ետք եպիսկոպոսն ու վարդապետները կը դիմէին դէպի երուսաղէմ, առաւօտեան ժամերգութեան, որուն կը յաջորդէր պատարագը: Տօնը կը շարունակուէր ութը յաջորդական օրերու ընթացքին, զանազան սրբատեղիներու մէջ պաշտուած օրական պատարագով մը:

Մինչ Աստուածայայտնութիւնը այսպէս կը գրաւէր Արեւելքն ու Արեւմուտքի զանազան մասերը, Հռոմի մէջ Հաստատուած տօն մը՝ Քրիստոսի ծրնունդը 25 Դեկտեմբերին նշող, կը տարածուէր քրիստոնէայ աշխարհի մնացեալ մասերը: Անիկա միայն տօնն էր Մնունդի: Այս մասին միայն 336ին կը լսենք, Կոստանդինի ժամանակ, սակայն ան աւելի կանուխ ալ կրնայ Հաստատուած ըլլալ: Ինչ էր պատճառը այս տօնի Հաստատումին. արդեօ՞ք արտայայտութիւնն էր Հռոմի և Աղեքսանդրիոյ ու երուսաղէմի միջև գոյութիւն ունեցող ծածուկ մրցակցութեան մը, կամ Հռոմի փափաքին՝ Նիկիոյ Ժողովէն ետք Հաստատուելու որոշ տարրերութիւն մը ուղղափառ Մարգեղութեան և Մկրտչա-

կան Աստուածայայտութեան միջև։ Եւ ինչո՞ւ 25 Դեկտեմբեր։ Այս վերջին հարցումին ծիսական պատմութիւնը կը թուի թէ բաւական միօրինակ պատասխան մը ունի։ Համաձայն Ք. Ա. 239 թուականին վերաբերող հելլենական (եղիպտական) օրացոյցի մը, 25 Դեկտեմբերը «տարեգարծն էր Հելիոսի, այն օրը՝ երբ լոյսը կը սկսի երկարել»։ Արեւ Հելիոսի պաշտամունքը հետզհետէ տարածուեցաւ Արեւելքի մէջ և մէկէ աւելի կերպարանքներով մուտք գործեց Կայսրութենէն ներս։ Ք. Ա. 274ին Արելիանոս այնքան յառաջ գնաց որ զայն պատմութեան պաշտօնական կրօնքը հռչակեց։ Այդ կրօնքին զերազոյն աստուածութիւնը Անպարտելի Արեւն էր, Կայսրութեան պաշտպանը։ Կոստանդին եւ, իր կեանքի առաջին շրջանին, ծանօթ էր և հետեոյ այս կրօնքին։ Սակայն ան կրօնափոխ եղաւ — ասիկա փաստ մը չէ՞ր թէ իրա՞ւ Անպարտելին Քրիստոսն էր։ Քրիստոս՝ որ մահին յաղթած էր։ Քրիստոսի և Արեւի գուգորդութիւնը այդ օրերուն նորութիւն մը չէր։ Ըստ Ղուկասի (Ա. 78) Քրիստոս էր «Արեգակն ի բարձանց»։ Երկրորդ դարէն սկսեալ Սուրիացի քրիստոնեաները դէպի արեւելք դարձած կ'աղօթէին։ Հետեւաբար, զարմանալի չէ որ փոխանակ անդիտանալու տօնակատարութիւն մը որ իր արմատները սովորութեան և ժողովրդական աւանդութեան մէջ ունէր, Հռոմի իշխանաւորները որոշեցին՝ որդեգրել զայն՝ միաժամանակ քրիստոնէացնելով անոր իմաստը։ Սակայն Մնուէղի տօնին հաստատումը 25 Դեկտեմբերին՝ պարզ հնարք մը չէր, այլ, Հ. Լիցմանի բառերով, «թողութեան ծիսական արարք մը՝ Կոստանդինի կրօնափոխութեան համար»։

Մնուէղի տօնը արագօրէն տարածուեցաւ Ափրիկէի, և աւելի դանդաղ՝ Փրանսայի և այն վայրերուն մէջ ուր Աստուածայայտութիւնը արդէն իսկ արմատացած էր։ Աստուածայայտութիւնը սակայն չ'ընջուեցաւ, այլ նոյնիսկ յետագային Հռոմ ներմուծուեցաւ, բայց անկէ հանուեցաւ անոր գլխաւոր իմաստը, և ձգուեցան միայն մէկ կամ «երեք հրաշքեր»ը (Մոգերը, Մկրտութիւնը և Քանայի հարսանիքը)։ Ժամանակի մը համար Արեւելքը յամառեցաւ, սակայն 379ի և 386ի միջև Մնուէղի տօնը մտաւ Կապադովկիոյ, Կիպրոսի, Կոստանդնուպոլսոյ և Անտիօքի Եկեղեցիներէն ներս։ Աղեքսանդրիան զիմադրեց մինչև 431, Երուսաղէմը՝ մինչև 451, կամ, համաձայն ուրիշներու՝ մինչև 2 դարու կէսը։ Միայն Հայաստանեայց Եկեղեցին, որ զօրաւոր և զիմացող ազդեցութիւն կրած էր Երուսաղէմի Եկեղեցիէն, հաւատարիմ մնաց 6 Յունուարին։ Յունտինոս Կայսր (565-578) կայսրութեան մէջ Մնուէղը պարտաւորիչ դարձուց, սակայն այդ օրերուն Կայսրը և իր Եկեղեցին Հայաստանի վրայ մեծ ազդեցութիւն չունէին։

Երուսաղէմի Եկեղեցին, հաւատարիմ իր «Սուրիական» ծէսին, շարունակեց իր արարողութիւնը և պաշտամունքի համար գործածեց եկեղեցիներ՝ կառուցուած այն վայրերուն վրայ ուր սրբազան դէպքերը պատահած էին։ Բեթղէհէմի տաճարը, կառուցուած, ինչպէս կը դրէ Պորտոյի Ուխտաւորը, «Կոստանդինի հրամանով՝ այն վայրին վրայ ուր մեր Տէրը Յիսուս Քրիստոս ծնաւ», իր սկզբնական շէնքին մէջ կը պարունակէր Մնուէղեան Այլը, որուն մէջ էր Մոուրը։ Տաճարը, մնաստուած Սամարական ասպատակութեան ընթացքին (521-528), վերաշինուեցաւ և կառուցուածքի ոճային մասնակի փոփոխութիւններ կրեց Յունտինիանոսի հրամանով 531ին. փոփոխութիւններ՝ որոնց արդիւնքէն զայրացած, կ'ըսուի թէ Կայսրը գլխաւոր տուած էր իր Յանձնակատարը։ Այսուհանդերձ, չքեղօրէն զարդարուած հոյակերտ շինութիւն մըն էր ան։ Անոր խճանկարներէն մին կը պատկերացնէր երկրպագութիւնը Մոգերուն՝ պարսկական հանդերձներով. այս էր պատճառը որ, ինչպէս յետագային կը պատմուէր, Բեթղէհէմի տաճարին խնայեցին 614ի Պարսիկ արշաւողները։

Նոյնը ըրին Արարները 634ին, թէև այդ տարին Մնունդի արարողութիւնները չկատարուեցան Հոն: Մասամբ դրաւուած իւրամներու կողմէ յաջորդող դարերուն, Պաշակիրներու շրջանին Տաճարը անկի բախտաւոր օրեր ապրեցաւ, մահաւանդ 1169էն ետք, երբ Մանուէլ Կոմնենոս կայսեր և Երուսաղէմի Ամալրիկ Լ. Թաղաւորին ծախսերով եկեղեցին զարդարուեցաւ նոր խճանկարներով և նրկարներով: Սալահէտին 1187ին Բեթղէհէմ վերահաստատուեցաւ շնորհիւ Սալպարիի Արքեպիսկոպոս Հիւպերթ Ուոլթրիի ջանքերուն: Պուարիզմեան աւերումներու իբր հետեանք, 1244էն սկսեալ Բեթղէհէմ մտաւ անկումի շրջանի մը մէջ. Պելճիքացի ուխտաւոր մը, Ճօն Զուալլար, 1568ին կը յիշատակէ որ Դաւիթի և Քրիստոսի հին այդ քաղաքէն մնացած էին միայն Քանի մը հիւղակներ բնակուած Արարներէ, որոնք օրապահի մը կը ճարէին աշխատանքով — և ուխտաւորները սպաննելով: Ասով մէկտեղ, Տաճարին մէջ կը սպասարկէին ոչ նուազ քան եօթը տարբեր կղերական միաբանութիւններ, որոնց մէջ նաև Լատին Պրանչիականներ, որոնք ԺՂ-ԺԵ դարերուն իրենց դիրքը պիտի ստեղծէին: ԺԶ դարը Սուրբ Երկրին մէջ սեփականութեան պայքարին սկիզբը կը հանդիսանայ. պայքար նախ Յոյներուն և Լատիններուն, ապա նաև՝ Յոյներուն և Հայերուն միջև, և որ պիտի սաստկանար և տէր ԺԻ-ԺԹ դարերու ընթացքին, հասնելու համար մինչև մեր ժամանակները: Բաւական փոփոխութիւններէ ետք, 1852ին գոյութիւն ունեցող իրաւիճակը «ստուցուեցաւ» սուլթանական Ֆէրմաններով իբրև այսպէս կոչուած status quo, որ մինչև այսօր կը պահուի: Այսպէս, տաճարին մեծագոյն մասը Օրթոտոքս Յոյներուն սեփականութիւնն է, թէև մաս մը կը պատկանի Հայերուն: Մննդեան Այրը կը դրժածուի Լատիններու, Յոյներու և Հայերու կողմէ իբրև հասարակաց պաշտամունքի վայր, մինչ Լատինները պատասխանատուն են Մսուրի մատուռին: Իսկ քանի մը հայկական խորաններ որոշ պարագաներու կը յատկացուին Ղպտիներու և Օրթոտոքս Ասորիներու՝ յստակ պայմաններով: Պէտք է շեշտել որ եթէ Լատիններ փոքր բաժին մը ունին տաճարէն ներս, այսուհանդերձ դէպի Ս. Այրը անցքի և մուտքի իրաւունքներ կը վայելին: Նաև, տաճարին հիւսիսային թևին կից, անոնք ունին եկեղեցի մը, Ս. Կատարինէ, ինչպէս նաև վանք մը և դաւիթ մը: Յոյները և Հայերը ևս իրենց վանքերը ունին տաճարին հարաւային թևին կից, այնպէս որ ներկայիս միայն արևմտեան ճակատը դուրսէն կարելի է տեսնել: Քանի որ երեք եկեղեցիները Մնունդը տարբեր օրերու կը տօնեն, մէճերէ կատարելապէս կարելի է խուսափիլ, հակառակ որ Լատին Աստուածայայտնութիւնը կը դուրսգալի Օրթոտոքս Խթումին, և Օրթոտոքս Աստուածայայտնութիւնը՝ Հայկական տօնին:

Ներկայ ժամանակներուն, հաստատուած սովորութեամբ, Բեթղէհէմի մէջ Ս. Մնունդի և Աստուածայայտնութեան տօներուն կարգը մօտաւորապէս հետեւեալն է.

Ա. 24 Դեկտեմբերին Լատին Պատրիարքը, ոստիկանական ինքնաշարժներէ և հեծեալ ոստիկաններէ առաջնորդուած, կէսօրէն քիչ մը ետք կը ժամանէ տաճարին հրապարակը: Ան կ'ընդունուի կրօնականներէ, քաղաքային և զինուորական իշխանութիւններու ներկայացուցիչներէ և թափօրով եկեղեցի կ'առաջնորդուի: Հոնկէ, և հիւսիսային թևին երկարութեամբ, ան կը յառաջանայ հիւսիսային (հայկական) խաչաթիւն և կ'անցնի յարակից Ս. Կատարինէ եկեղեցին՝ որ պաշտամունքի կեդրոնը պիտի ըլլայ: Կէսօրէ ետք ժամը 4ին կարճ արարողութեան մը համար ան թափօրով Մննդեան Այրը կ'իջնէ: Յոյները որոնց ձեռքն է տաճարին բանալին, երեկոյեան կը բանան մայր դուռը ժողո-

վուրդին առջև, և միաժամանակ Ս. Այրի Աստղի խորանին վրայ կը գետեղեն իրենց սրբանկարը:

Ժամը 10:25ին Ս. Կատարինէի մէջ առաւօտեան ժամերգութիւնը կը սկսի և կէս զիշերին, երբ Նահանգային Ձինուորական Հրամանատարը ժամանած է, Պատրիարքական պատարագ մը կը մատուցուի Կաթողիկ հիւպատոսներու և անոնց ընտանիքներու ներկայութեան: Միաժամանակ, պատարագ կը մատուցուի Ս. Այրի Մսուրի խորանին վրայ: Արարողութիւնները բարձրակէտի մը կը հասնին երբ առաւօտեան ժամը շին, Պատրիարքին կողմէ գլխաւորուած թափօր մը Ս. Կատարինէ եկեղեցիէն ելլելով և անցնելով հայկական խաչաթեւէն՝ հիւսիսային սանդուխներէն Ս. Այր կ'իջնէ: Արարողութեան ընթացքին, սարկաւազ մը Մանուկ Յիսուսի արձանը կը գետեղէ նախ Աստղին և ապա Մսուրին վրայ, ու հոն կը մնայ մինչև Աստուածայայտութեան օրը: Պատրիարքը Ս. Կատարինէ կը վերադառնայ, բայց Ս. Այրին մէջ պատարագները կը շարունակուին մինչև աշագարաց, երբ քանի մը ժամերու համար կ'ընդմիջուին Յոյն պաշտամունքի համար, և յետոյ կը վերսկսին առաւօտեան ժամը 8-ին և կը տեսնեն մինչև երեկոյեան ժամը հինգ: Մինչ այդ, առաւօտեան ժամը 9-ին, Պատրիարքը կը պատարագէ Ս. Կատարինէի մէջ, որմէ յետոյ, Ֆրանչիսկեան հայրերու առաջնորդութեամբ ուխտաւորացութիւն մը կը կատարուի դէպի Պէյթ Սահուլ՝ Հովիւներու Այրը: Բոլոր արարողութիւնները կը զիտուին ոչ միայն Տաճարին մէջ գտնուող հաւատացեալներէն, այլ նաև հրապարակին վրայ հաւաքուած բազմութիւններէ՝ հռոմատաւսիլի պատանի մը վրայ:

Բ. 6 և 7 Յունուարի Յոյն Օրթոտոքս տօնակատարութիւնները աւելի մեծաշուք են և հանդիսաւոր: Ասիկա հետեանք է Յոյն ծէսի բիւզանդական նրկարգըին, մանաւանդ որ աւրողջ տաճարը և Ս. Այրը Յոյներու տրամադրութեան տակ է, ուր իրենց բազմաթիւ խնկարկումներն ու թափօրները կը կատարեն:

Տաճար իր հանդիսաւոր մուտքէն ետք, Յոյն Պատրիարքը եկեղեցիի կեդրոնէն կը յառաջանայ իր պաշտամունքի կեդրոնը՝ քաթողիքոնը, ապա հաւաքալիմ սանդուխներէն կ'իջնէ Ս. Այրը, կը խնկարկէ Աստղի և Մսուրի խորանները և կը բարձրանայ հիւսիսային սանդուխներէն: Երբ թափօրը քաթողիքոն կը վերադառնայ, երեկոյեան ժամերգութիւնը և պատարագները կը սկսին, որոնց ընթացքին խնկարկումի թափօրներ կը կատարուին, առաջինը՝ դէպի Ս. Այրը՝ նոյնինքն Պատրիարքին կողմէ, իսկ մնացեալները՝ եպիսկոպոսներու, տաճարին մէջ յաւելուածական խնկարկումներով: Արարողութիւնները կ'աւարտին կէսօրէ վերջ ժամը 3:30ին:

Պէտք է յիշել այստեղ որ 6 Յունուարը միաժամանակ խնամ է Ղպտիներու և Օրթոտոքս Ասորիներու համար, ինչպէս նաև Լատիններու Աստուածայայտութեան օրը: Բարեբախտաբար քանի մը ժամերու միջոց մը ատոնք կը բաժնէ Յոյներու գիշերային արարողութենէն: Այս միջոցին է որ Ֆրանչիսկեան Կիւսթոսը առիթը կ'ունենայ Լատին Աստուածայայտութեան պաշտամունքը կատարելու Ս. Այրին մէջ, ուրկէ, Մսուրէն առնելով, Մանուկ Յիսուսի արձանը կը վերադարձուի Ս. Կատարինէ: Նոյն միջոցին Ղպտիները և Օրթոտոքս Ասորիները ևս իրենց արարողութիւններուն մէկ մասը կը կատարեն: Ոչ-Քաղկեդոնականներ, անոնք իրենց պաշտամունքը կը կատարեն հայկական եկեղեցիին մէջ, Ղպտիները՝ աւագ խորանին վրայ, իսկ Ասորիները՝ Թլիստման խորանին: Երկու յարանուանութիւններու կրօնականները Ս. Այր կ'իջնեն երեկոյեան և ապա գիշերը՝ երբ Յոյներու գիշերային ժամերգութիւնը աւարտած է: Ոչ Ղպտիները և ոչ ալ Ասորիները արտօնուած են իրենց սկիւհն զատ եկեղեցական ուրիշ անօթ գործածելու հայկական խորաններուն վրայ:

Նոյնպէս, գինին, մոմերը և խունկը կը արամադրուին Հայերուն կողմէ, որոնք Ծնունդը այդ իրիկուն չեն տօներ:

Յունական գիշերային արարողութիւնները տասուկէսին կը սկսին և կ'աւարտին առաւօտեան ժամը երեքուկէսին: Անոնք առաւելաբար քաթոլիքոնին մէջ տեղի կ'ունենան, ուր կը դառնուի պատրիարքական դահլ: Հանկէ թափօրները կը սկսին և հոն կը վերջանան: Կէսգիշերային արարողութեան, Պատրիարքը անձնապէս կը գլխաւորէ «մեծ թափօր»ը, որուն կը հետեւին Նահանգային Զինուորական Հրամանատարը, Բեթղէհէմի Քաղաքապետը, Յոյն Հիւսիսատար, եպիսկոպոսներ, վարդապետներ, սարկաւազներ, երգչախումբը, մոմակիրներն ու դրօշակիրները, բոլորն ալ առաջնորդուած բարապաններէ: Թափօրը Ս. Այր կ'իջնէ Հարաւային սանդուխներէն, դուրս կու գայ Հիւսիսայինէն և Հիւսիսային, արեւմտեան ու հարաւային թեւերէն յառաջանալով կը վերադառնայ քաթոլիքոն: Ասիկա, մանր փոփոխութիւններով, քանի մը անգամ կը կրկնուի: Օրթոդոքս ծիսակատարութիւնը շատ բարդ և տպաւորիչ է, և իր բազմաձայն խորհրդանշանութեամբ կ'աղղէ զգալարաններուն և ուղեղին վրայ: Այսպէս, հաւաքուած հաւատացեալներուն հետ վարդապետներուն խառնուիլը կը նշանակէ Բանին իջնելը մարդկութեան, խնկարկումը միմիայն մեծարանքի և նուիրաբերութեան արարք մը չէ, այլ ղէպի երկինք աղօթքի ուղարկում: Արարողութեան կը յաջորդէ Պատրիարքին կողմէ մատուցուած պատարագ մը քաթոլիքոնին մէջ, որուն կը հետեւին թափօրները:

Գ. Հայերը Ծնունդը կը տօնեն 18 և 19 Յունուարին: Ինչպէս յիշուեցաւ, անոնց բաժինը Տաճարին Հիւսիսային բաժնին մէջ է, ուր, յատկանշանակաւորէն, այս առիթով խորաններ կը բարձրացնեն, թերեւ այսպէս կրկնելով Հին, նախա-Կոստանդինեան սովորութիւն մը: Իրենց բաժնին և Ս. Այրին մէջ անոնք իրենց Պատրիարքին համար ժամանակաւոր դահլեր կը զետեղեն: Քանի որ Հայերու բաժնէն կ'անցնի Լատիններու ճամբան ղէպի Ս. Այր, այս վերջինները քառնչորս ժամուան համար կը զոցեն ղէպի Ս. Կատարինէ տանող դուռը, և Հայեր կը ստանձնեն Ս. Այրը՝ Աստղի խորանին վրայ զետեղելով ներկար մը և ուրիշ սրբազան անօթներ: Պէտք է աւելցնել որ այս առիթով բարձրացուած խորաններէն մէկը կը կր փնայ յաջորդ ինը օրերու ընթացքին ալ:

Հայոց Պատրիարքը, որ Բեթղէհէմ կը հասնի ժամը 11ին, Յոյն և Լատին պատրիարքներուն ընծայուած նոյն պատիւներով կ'ընդունուի: Տաճար իր հանդիսաւոր մուտքէն ետք, ան կը յառաջանայ եկեղեցիի կեդրոնէն և Ս. Այր կ'իջնէ հիւսիսային սանդուխներէն: Երեկոյեան ժամերգութիւնը կը սկսի ժամը 2-30ին, որուն ընթացքին խնկարկութեան թափօր մը Ս. Այր կ'իջնէ, ուր յետոյ պատարագ կը մատուցուի դահլին վրայ բազմած Պատրիարքին ներկայութեան: Ժամը 6ին կը վերադառնան իրենց բաժինը, ուր Պատրիարքը կը նախադահլ նախատօնակի արարողութեան և ապա կը բարձրանայ հայկական վանք:

Այս միջոցին Յոյները կը ժամանեն, իրենց Աստուածայայտնութեան տօնը պաշտելու քաթոլիքոնին և Ս. Այրին մէջ: Ապա անոնք տաճարին դուռը կը բանան Հայ հաւատացեալներուն համար:

Հայկական գիշերային ժամերգութիւնը կը սկսի ժամը 10-30ին. ղէպի Ս. Այր թափօրներու սկիզբը և աւարտը հայկական Հիւսիսային բաժնի եկեղեցին է. անոնք Ս. Այր կ'իջնեն և անկէ կը բարձրանան հիւսիսային սանդուխներէն: Ժամը 11-50ին Երուտղէմէն կը ժամանէ Նահանգային Զինուորական Հրամանատարը, որմէ վերջ պատարագ կը մատուցուի: Ս. Այրին մէջ խնկարկումի մը ընթացքին Ս. Սկիւհ մը կը փոխադրուի հոն և կը զետեղուի Աստղի խորանին վրայ, ուրկէ կը վերցուի ուրիշ խնկարկումի մը ընթացքին: Վերջին պատարագ մը Ս. Այրին մէջ կը մատուցուի առաւօտեան ժամը 4-30ին և կը

վերջանայ ժամը ճին, որմէ ետք Ս. Այբէն և Հրախային բաժինէն կը վերցը-
ւին գորգերը, դահերը և այլն, և Հատինները կը բանան դէպի Ս. Կատարինէ ա-
ռաջնորդող իրենց դուռը:

Տօնին նշանակութիւնը որոշ կ'երևի Ծննդեան մեղեգիին մէջ, որ կը
սկսի.

«Նոր ծաղիկ այսօր բրդիւ յարմատոյն Յեսսեայ,
եւ որդի Դաւթի ծնանի Որդին Աստուծոյ»:

Մինչ տաղը կը շարունակէ.

«Այսօր տօն է սուրբ Ծննդեան, անտիս.
Տեառն մերոյ և յայտնութեան, անտիս:
Այսօր արևն արդարութեան, անտիս.
Երևեցաւ ի մէջ մարդկան, անտիս»:

Եւ անկի յետոյ.

«Այսօր ծայնն հայրական, յերկնից իջեալ հանոյական
Սիրեցելոյ Որդոյ վկայ. ...
Այսօր Սուրբ Հոգին իջեալ, աղանակեալ և նիւթեղէն,
Հրեղէն լեզուօք յայտնեալ ի քեզ, սուրբ Յորդանան»:

Խ. ՎԱՐՏԻ

ԺՆՈՒՆԴԻ ԳԻՇԵՐ

Ծնունդի գիշեր, աստղերն երկնքին
Աչքերն են կարծես Ամենակալին,
Որ հակառակ մեր մեղքերուն՝ սիրեց
Աշխարհն ու մարդիկ՝ սիրով կաթողին:

Ծնունդի գիշեր, աստղերն երկնքին
Բիւրեղացումն են Տիրոջ արցունքին,
Որ պարտեզին մէջ Ան օր մը քափեց
Մաքրելու համար մարդերու հոգին:

Ծնունդի գիշեր, աստղերն երկնքին
Դռներ են բացուած, ուրկէ կը հոսին
Տիրոջ շնորհներն՝ կայլակ առ կայլակ
Վրան մեղսակոտ այս տիեզերքին:

ՏԱՐՏԱՄ ԽՈՅԵՐ

Երբ օր մ'յանկարծ կենայ սրտիս մեքենան,
Բի՛ւր երազներս ալ անկատար երբ մնան,
Հոգիս յայնժամ օրերուն վրայ իր անցեալ
Պիտի կրնա՞յ, պիտի ուզե՞ փստսալ. . . :

Կեանքիս վերջին վարադրոյիլ երբ իջնէ,
Հոգիս Տիրոջ առջև ինգիլիւք երբ գտնէ,
Պիտի՞ արդեօք հրնուանքն ըլլայ իր բաժին,
Թէ սոսկումով պիտի դիմէ Ոչինչին. . . :

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

ԱՍՏՈՒԱԹԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԹԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

169. ՄԻԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆ. Մարդկութեան վարդապետութիւնը Քրիստոսի վրայ իրապէս տարբերեալ երկուք չընդունիր: Ու երբ Քրիստոսի համար կ'ըսենք կատարեալ Աստուած և կատարեալ մարդ, երկուքը զատ զատ չենք իմանար, այլ կը հասկնանք երկու կատարեալներէ միանական ենթակայութիւն. որովհետեւ կատարեալ է ենթակայութիւնը Աստուծոյ Որդւոյն անձին և բնութեան մէջ, և կատարեալ է մարդկութիւնը մարդուն Որդւոյն անձին և բնութեան մէջ, բայց Աստուծոյ Որդին և մարդուն Որդին այնպէս միաւորուած են իրարու հետ, որ Քրիստոս մի է և կատարելապէս մի՝ երկու կատարեալներէ:

Աստուածութեան՝ մարդկութեան հետ այդ միաւորութիւնը անհասանելի է մարդկային մտքին համար, և խորհուրդ խորհրդոց. այս պատճառաւ անօգուտ է հետամուտ լինիլ արարածական բնութեան մէջ անոր յարմար բացատրութիւններ կամ ստուերական օրինակներ դնելու: Երբ աննիւթ հոգիին՝ նիւթական հոգիին հետ միաւորութիւնը, զոր կ'ընդունինք իբրեւ իմաստասիրական ճշմարտութիւն, անմեկնելի է մեր մտքին, երբ մեր մէջ եղածը չենք կրնար բացատրել և պարզարանել, ինչպէ՞ս պիտի գիտնանք Քրիստոսի մէջ եղածը: Քրիստոնէական կրօնքին ճշմարտութիւնը իր վարդապետութիւններուն ճշմարտութեամբ կը հաստատուի. ու մարդկութեան վարդապետութեան ճշմարտութիւնը հիմնական է քրիստոնէական վարդապետութեան համար: Քրիստոնէական գիտութեան համար բաւական է այսքանը, անոր կը մնայ միայն մեկնարանել թէ ինչպէ՞ս պէտք է իմանալ այդ վարդապետութիւնը աստուածային յայտնութեան անստերիւր ցուցմանց համեմատ: Մենք պէտք է բաւականանանք գիտնալով միայն թէ Աս-

տուծոյ համար ամէն բան հնարաւոր է, և թէ ինչպէ՞ս հիանալի են անոր բոլոր գործերը, և աւելի ևս անիկա՝ որ սքանչելիք է սքանչելեաց:

170. ՆԵՍՏՈՐԱԿԱՆՔ. Միաւորութեան կամ ի Քրիստոս միաւորեալ մի բնութեան խնդիրը նպատակակէտը և հիմնակէտը եղաւ Եփեսոսի Ս. Ժողովին որոշումին, զուգարուած Նեստորի մոլորութեան դէմ:

Նեստոր, Եփրատացոց Գերմանիկէն, Կ. Պոլսոյ Աթոռը նստելով 428ին, առիթ համարեց տարածելու իր մոլորութիւնը, որով կ'ընդունէր Որդւոյն Աստուծոյ աստուածութեան կատարելութիւնը, Որդւոյն մարդոյ մարդկութեան կատարելութիւնը, բայց և այնպէս իրարմէ անկախօրէն գործող կը նրկատէր զանոնք, այնպէս որ՝ ինչ որ մարդկութեան էր, չէր գործեր Որդին Աստուծոյ, և ինչ որ աստուածութեան էր՝ չէր գործեր Որդին մարդոյ: Ան տակաւին կ'ըսէր թէ կատարեալ մարդուն մէջ եկաւ բնակիլ կատարեալ Աստուածը: Ըստ Նեստորի, կատարեալ մարդը Յիսուս էր, իսկ կատարեալ Աստուածըն էր Բանն Աստուած: Յիսուս Քրիստոս Մարիամէն էր, որով Մարիամ Աստուածածին չէր, այլ Քրիստոսածին. Քրիստոս ինք ոչ էր Աստուած, այլ՝ Աստուածակիր. ու Բանն Աստուած ոչ էր մարդացեալ, այլ՝ մարդուն մէջ բնակած:

Ասոնք էին Նեստորի ճշմարտութիւնները, ու երբ յանձն կ'առնէր գործածել Աստուածածին և մարդացեալ Բան անունները, անոնց փոխարեքական իմաստներ կու տար՝ համարեակութեան և ոչ միաւորութեան ի նպաստ: Կիւրեղ Աղեքսանդրիոյ Հայրապետը ախոյեան կանգնեցաւ ընդդէմ Նեստորի, և անոր առաջարկեց տասներկու գլուխ ուղիղ վարդապետութեանց, զորս մերժեց Նեստոր

և ինքն ալ գրեց տասներկու գլուխ մուրու-
թեանց: 431ին դումարուեցաւ Եփեսոսի տի-
եղերական ժողովը, որ մերժեց Նեստորի
վարդապետութիւնը և նորոգեց Նեստորը: Ե-
փեսոսական դաւանութեան հիմը այն էր թէ
Քրիստոս մի է կատարեալ միութեան միասո-
րութեամբ, թէև երկուքէ ըլլայ, ու Քրիս-
տոսի մէջ եղած այդ միութիւնը անուանուե-
ցաւ անճնաւորութիւն կամ ենթակայութիւն,
և իբր կնիք բանից հռչակուեցաւ Քրիստոս մի
անճն և հաստատուեցաւ թէ Մարիամը պէտք
է անուանել Աստուածածին:

171. ՀԱՂՈՐԴԱԿՅՈՒԹԻՒՆ ՅԱՏԿՈՒ-
ԹԵԱՆՑ. Եփեսոսական դաւանութեան Ս.
Գիրքէն հաստատութիւններն են այն տեղերը,
որոնց մէջ ուղղակի աստուածային ենթակա-
յին կը յարին աստուածային գործողութիւն-
ները կամ մարդկային յատկութիւնները, և
մարդկային ենթակային կը յարին աստուա-
ծային գործողութիւնները կամ ստորոգու-
թիւնները: Արդ, այս փոխադարձութիւնն է
որ աստուածաբանները կը կոչեն հաղորդու-
թիւն կամ փոխանակութիւն յատկութեանց,
որ և կը կաղմէ ի Քրիստոս միութեան հիմը.
այնպէս որ ինչ որ աստուածային է՝ հաւա-
սարապէս կը ստորադասուի ու կը բացատուի
պատշաճապէս՝ միևնոյն Քրիստոսի վրայ:

Ասոր համար է որ աստուածութեան և
մարդկութեան վրայ խօսած ատեն, զաղա-
փարաց տրամաբանական բաժանում է միայն
որ կ'ենթադրենք, և ոչ թէ իրական բաժա-
նում ենթակայութեանց: Ենթակայութեանց
այսպիսի բաժանումը մոլորութիւնն էր Նես-
տորի, ըստ որուն ուրիշ էր մարդը և ուրիշ՝
Աստուած. ինչ որ մարդունն էր՝ մարդը կը
գործէր զայն, և ինչ որ Աստուծոյն էր՝ Աստ-
ուած, որով ի սպառ կը ջնջուէին փրկադո-
ւթեան և մարդկութեան աստուածային
անօրինութիւնները:

Ս. Գրոց մէջ շատ են վկայութիւնները,
զորս մեր հայրերն ու վարդապետները խնա-
մով հաւաքած են. անոնցմէ մի քանին յառաջ
կը բերենք:

Պօղոս կը գրէ. «Զի եթէ էր ծանուցեալ,
ոչ արդեօք զՏէրն փառաց ի խաչ հանէին» (Ա.
Կորնթ. Բ. 8):

Պետրոս կ'ըսէ. «Եւ զառաջնորդ կենացն

սպանիք» (Գործք. Գ. 15), ուր ուրիշ Թարգ-
մանութիւններ աւելի ճշգրտոյն ունին՝ «ըզ-
հեղինակ կենաց» կամ «զառախչն կենաց»:

Պօղոս կ'ըսէ. «Հովուել զմոզմուրդ Տեա-
որն, զոր ապրեցոյց արեամբ իւրով» (Գործք.
Ի. 28), այսինքն՝ արեամբ Աստուծոյ:

Քրիստոս իր մասին կ'ըսէ. «Յառաջ քան
զինչին Արքաշամու եմ ես» (Յովհ. Ը. 58):

Պօղոս կը գրէ. «Առաքեաց Աստուած զՈր-
դին իւր՝ որ եղև ի կնիք» (Գաղ. Գ. 4):

Քրիստոս կ'ըսէ զարձեալ. «Եւ ոչ ոք ել
յերկինս եթէ ոչ որ էջն յերկնից՝ Որդին մար-
դոյ՝ որ էն յերկինս» (Յովհ. Գ. 13):

Ու ամէնուն վրայ Պօղոսի խօսքը. «Զայն
խորհնոցի իւրաքանչիւր ոք ի ձէնջ, որ և ի
Քրիստոս Յիսուս, որ ի կերպարանս Աստու-
ծոյ է, ոչինչ յափշտակութիւն համարեցաւ
զինչն հաւասար Աստուծոյ, այլ զանճն ու-
նայնացոյց՝ զկերպարանս ծառայի առեալ, ի
նմանութիւն մարդկան եղեալ, և կերպարա-
նօք զտեալ իբրև զմարդ: Խոնարհեցոյց զան-
ճրն, լիալ հնազանդ մահու չափ և մահու խա-
չի» (Փիլ. Բ. 5-8):

Եւ այս բոլորին կնիքն է Աւետարանին
խօսքը. «Եւ Բանն մարմին եղև» (Յովհ. Ա.
14):

172. ՓԱՍՏ ԱՒԱՆԴՈՒԹԵՆԷ. Աւանդու-
թեան քաղուած փաստը հաստատուած է վր-
կայութիւններովը բոլոր Եկեղեցիներուն և
խօսքերովը բոլոր ժամանակներու և տեղերու
Ս. Հայրերուն, կնքուած է Նիկիական և Կ.
Պոլսեան դաւանութեանց հանգանակներովը,
և ընդդէմ Նեստորի Եփեսոսական դաւանու-
թեան աշխարհահոգի վաւերականութեամբ
ամրացած, և առանց մէկու մը զիմադրու-
թեան բոլոր քրիստոնեայ Եկեղեցիներէն ըն-
դունուած և մեր սուրբ վարդապետներէն ճո-
խաբանուած, որ կոյրերուն իսկ աչքին կը
զարնէ: Արժան էր անշուշտ անոնց քաղուած-
քը աւանդել այստեղ, եթէ ժամանակի սղու-
թիւնը չօտիպէր զմեզ բաւականալով՝ տալով
միայն ճաշակը այն խնդիրներուն՝ որոնք
յուզուեցան մարդկութեան խորհուրդին մա-
սին:

173. ՄԻԱԲՆԱԿՆԵՐԸ ԵՒ ԵՐԿԱԲՆԱԿՆԵ-
ՐԸ. Դեռ մեր խօսքը չմերձացուցած, բացառ-

բենք գէթ խմատը այն խնդրին որ կը յուզուի թրիստոս բնութեանց այդ մասին եղած գաւանդութեան ձեւին վրայ:

Յայտնի է թէ բնութեանց մասին տարբերութիւն կայ մեր Ուղղափառ եկեղեցիին և Օրթոտոքս ու Կաթոլիկ եկեղեցիներուն միջև, և Քաղկեդոնի Ժողովին բնդունելութեան խնդիրը ուժի պնդութեամբ յուշուած է Յունաց և Լատինաց կողմէ, որոնք՝ բառ մկալութեան պատմութեան, արտաքին միջոցներ ալ կիրարկած են երբ և ուր որ զօրութեան բազուկը կամ յարաբերութեան պարագաները ներած են: Մենք հոս բուն իսկ Քաղկեդոնի Ժողովին մասին չէ որ պիտի խօսինք, զի առիկա եկեղեցական պատմութեան կը պատկանի. այլ, պիտի պաշտպանենք միայն մեր եկեղեցւոյ ուղղափառութիւնը, որ կը խորշի թրիստոս երկու բնութիւն լսելէ:

Հարկ կը համարենք աւելցնել նաև որ մեր եկեղեցին թէև կը խորշի երկու բնութիւն լսելէ, բայց բնաւ մօտ չէ Եւտիքեսի տեսութեան, զոր ոչ միայն կը դատապարտեն մեր բոլոր վարդապետները, այլև Ուղղափառ եկեղեցին իր պաշտօնէից ձեռնադրութեան ատեն կը հրամայէ անոնց հանդիսաւորապէս նդովել զայն՝ այսինքն Եւտիքեսը, Սարգիս, Արիստի, Մակեդոնի, Նեստորի և ուրիշ հերետիկոսներու հետ:

Եւտիքես Կ. Պոլսեցի վանահօր մօլորութիւնը, ինչպէս գիտենք պատմութենէն, և բնան եկաւ 448ին և իբր թէ յառաջացաւ Նեստորի դէմ հակառակ սկզբունք մը պաշտպանելու իր բերումէն, Նեստորի՝ որուն դէմ մաքառողներէն մէկն ալ ինքն էր եղած:

Նեստոր տարբերեալ և բնականից երկուքի կը բաժնէր զՔրիստոս. Եփեսոսեան դաւանութիւնը մի միակ Քրիստոս ընդունելուն, խնդիրը կը փնար հաստատելու մէջ թէ ի՞նչ բանի վրայ հաստատուած կ'ըլլար միութիւնը և ինչպէ՞ս կատարեալ կ'ըլլար միաւորութիւնը՝ որպէսզի հարկ ըլլար թէ՛ միութիւնը ընդունիլ և թէ՛ միեւնոյն ատեն Քրիստոսի մէջ՝ աստուածութիւնը և մարդկութիւնը:

Ինչպէս այս քանի մը բառերէն կ'երևի, խնդիրը այլևս զերբնական ճշմարտութեան գոյութեան վրայ չէր, այլ զերբնական ճշմարտութեան բացատրութեան վրայ:

174. ԵԻՏԻՔԱԿԱՆՔ. Ճշմարտութեանց գոյութիւնը հաստատուած էր. Երբորդուութիւնը՝ Նիկիա և Կ. Պոլիս, մարդեղութիւնը՝ Եփեսոս: Անկէ վերջ յուշուիլ սկսած խնդիրը մարդեղութեան բացատրութեան խնդրին էր: Կ'ըսենք առիկա, որպէսզի յայտնի ըլլան թրիստոս բնութեանց վրայ եղած խնդրին տեսակն ու զօրութիւնը:

Եւտիքես, բացատրելու համար Քրիստոսի մէջ աստուածութեան և մարդկութեան միաւորութիւնը, կ'ըսէր թէ միաւորութենէն առաջ երկու էին բնութիւնները Քրիստոսի մէջ, իսկ միաւորութենէն ետք միայն մէկ բնութիւն եղան: Ու բացատրելու համար այդ միախաչանականութիւնը, յառաջ կը բերէր համատարած ծովին մէջ ինկած կաթիլ մը մեղրին օրինակը: Ծովը աստուածութիւնն էր, և կաթիլը՝ մարդկութիւնը. ու այսպէս կը կորսուէր ու կը ջնջուէր մարդկութիւնը աստուածութեան մէջ:

Այս բացատրութեան մէջ չատ սխալներ կային:

Նախ՝ միաւորութենէն առաջ երկու բնութիւններ ընդունիլը, որ Նեստորականութիւն է, զի այդ կերպով աստուածութեան հետ միաւորուելէ առաջ մարդկային բնութիւնը ինք առանձինն գոյութիւն ունեցած կ'ըլլայ, ինչ որ մերժելի է՝ զի ուղղափառ հաւատքը չի ճանչնար ոմն Քրիստոս մարդ որ գոյակ եղած ըլլայ անկախաբար և Բանին մարդեղութենէն յառաջագոյն:

Երկրորդ, «յետ միաւորութեան» ըսելը յոյց կու տայ իրարու դէմ կեցած երկու նախապէս գոյութիւն ունեցածներ, այնպէս որ միաւորութենէն առաջ ժամանակ մը կամ միջոց մը Քրիստոսի աստուածութիւնը և մարդկութիւնը գոյաւորապէս եղած ըլլան առանց միաւորութեան, ինչ որ դարձեալ Նեստորականութիւն է:

Երրորդ՝ միաւորութենէն ետքը երկու բնութիւնները մի միակ եղած ըսելը, ծովն ու կաթիլը օրինակ բերելով, կորսնցնել և ջնջել է մարդկութիւնը Քրիստոսի մէջ. ու առիկա Ապողինարեան մօլորութեան վերականգնումն է:

Չորրորդ՝ մարդկութիւնը կորսուած ընդունելով, ընդունած կ'ըլլանք թէ չարչարանաց և մահուան ենթարկուողը ուրեմն մար-

դր չէ, ինչ որ Աստուածաշարչարութեան մուրումններն է:

Այդ մուրումններն հետեանքն այն կ'ըլլար որ Քրիստոս իրապէս մարմին առած չէր ըլլար, ինչ որ կը նշանակէ ուրանալ Քրիստոսի շնորհօք արդարանալը, որուն մասին այնքան կը խօսուի մեր կրօնական գրականութեան մէջ: Ու բոլոր այս մուրումնանց համար իրաւամբ է որ մեր Ուղղափառ Եկեղեցին նորոգեց և կը նորոգէ Եւտիքեան, իր բոլոր ժանտ մուրումններով միասին:

175. ՄԵՐ ԴԱԻԱՆՈՒԹԻՒՆԸ. Որովհետեւ մենք ալ կը նորոգենք Եւտիքեան, ինչպէս նորոգեց զայն Քաղկեդոնի Ժողովը, որ Մարկիանոսի օրով դամարուեցաւ 451ին, շատեր սովորութիւն ըրած են անձ և բնութիւն բառերուն թիւրիմացութեան վերադրել բոլոր այն տարածայնութիւնները որոնք կան մեր Ուղղափառ Եկեղեցիին և Օրթոտոքս ու Կաթոլիկ Եկեղեցիներու քաղկեդոնական դաւանութեան միջև, և հաստատել թէ մի բնութիւն բառով մի անձ կը հասկցուի, և թէ հետեւաբար այդ թիւրիմացութենէն դուրս պէտք է երկու բնութիւններ ըսել Քրիստոսի մէջ:

Բայց մենք կը կարծենք թէ անկէ աւելի կը պարունակէ և կը պահանջէ մեր Ուղղափառ Եկեղեցւոյ դաւանութիւնը, երբ կը խորշի երկու բնութիւն ըսելէ Քրիստոսի մէջ: Բայց որպէսզի բացայայտ երևի ուղղափառ վարդապետութիւնը, հարկ է կանխաւ տալ ինչ ինչ բառերու իմաստն ու բացատրութիւնը:

Երրորդութեան խորհուրդին վրայ խօսած ատեն բացատրեցինք քննութիւն և անձ բառերը: Բնութիւնը էութիւնն է՝ նկատուած իրի սկիզբը գործողութեանց, իսկ անձը՝ բանական ենթակայութիւնը, որ է էութեան կամ բնութեան կերպաւորութիւնը: Ինչպէս երրորդութեան վրայ խօսած ատեն չէինք կրնար խօսիլ իրաց հնարաւոր վիճակին մասին՝ որովհետեւ Աստուած հարկաւոր էակ է և ինչ որ հարկաւոր է չի կրնար մնալ լոկ հնարաւորութեան վիճակի մէջ, նոյնպէս և Քրիստոսի մասին խօսած ատեն չենք կրնար խօսիլ լոկ հնարաւորութեան վիճակի մասին, որովհետեւ ուղղափառ վարդապետութիւնը կը նկատէ Բանն Աստուած մարդացած, և կ'ուսուցանէ ևս թէ չէ եղած ժամանակ մը երբ մարդ Քրիստոսը փառաւորուած չըլլայ Քրիստոս Աստուծոյ հետ:

(Շար. 18)

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

ԳԻՐՔ ԴԻԻՑԱԶՆԵՐԳՈՒԹԵԱՆՑ

ԿՈՍՏԱՆ ԶԱՐԵԱՆ

Յուզումով է որ հրատարակութեան կու տանք հատուած մը Կոստան Զարեանի «Գիրք Դիւցազներգութեանց» անտիպ հատորէն: Զարեան արդի հայ գրականութեան տիտաններէն է, և իր «Գիրք»ը կը պարունակէ այն ամէնը ինչ որ գեղեցիկ և բացառիկ էր բազմատաղանդ քերթողին մօտ: Իր կարապի երգը այս մէկը, ուր հապճեպի հովը ամբողջ գիրքին կու տայ անկոփ, կիսաւարտ, բարբարոս գեղեցկութիւն մը: Ինք իսկ արդէն, «Առաջաբերգ»ին մէջ տազնապանքով կը խոստովանի.

«Ճամբիս ծայրին եմ: Վերջին հրաժեշտս

Նշան է անում ապրած օրերին»:

«Գիրք Դիւցազներգութեանց»ը ապահովաբար լրումը պիտի ըլլար քերթողի ստեղծագործական կարողութիւններուն, վերջին հիանալի վերաբնակումը Զարեանի տաղանդին, անոր՝ որ մեր գրականութեան ընծայած էր «Օրերի պսակը» և «Տատրագոմի հարս»ը, «Նաւը լերան վրայ» վէպն ու տակաւին այլ երկեր:

Սակայն, «չվերանայուած» ըլլալու իր հանգամանքովը հանդերձ, «Գիրք Դիւցազներգութեանց»ը երևոյթ մըն է արդի հայ գրականութեան մէջ, արժանի այն տեղին ու ճանաչումին՝ զոր անշուշտ իրեն պիտի ընծայեն մեծ քերթողին տաղանդն ու արուեստը: Ամբողջ գործը կը բաղկանայ անելի քան երեք հարիւր մեքենագրուած մեծադիր էջերէ, և փառաբանութիւն մըն է Հայ ցեղի առաքինութիւններուն և Հայաստանի արիւնացներկ հողին ու հիանալի բնութեան: Զարեանը յատկանշող ջղուտ ոճը և հայ լեռներուն ապառաժեայ կարծրութիւնը ունեցող լեզուն արտակարգ գեղեցկութեան կը հասնին հոս, ուր նրբագոյն և արուեստով լի փոխաբերութիւններն ու ժողովրդական միամիտ ասացուածքները իրարու հետ սերտ միութիւն մը կը ստեղծեն, ամբողջ գործը կեանքով և յղգերով թրթռացնելով: «Վահագն», «Ասացուած ցուպմարտ Մհերի համար», «Հայկ դիւցազն», «Հատուած Տիգրան Մեծի թուելեաց երգից» քանի մը խորագիրներ են գիրքը կազմող բանաստեղծական պատմումներէն, որոնք մեր պատմութեան սկզբնական շրջանը առած իբրև հող-հիմ՝ կը կառուցանեն այն հիանալին որ Հայ ժողովուրդը կը կոչուի, իր նկարագրի լոյս ու մութ գիծերով, հայրենի հողի իր անմարելի կիրքով, իր ապրումներով և կեանքով:

Ստորև ներկայացուածը հատուած մըն է «Գիրք Դիւցազներգութեանց»ի մուտքէն, զոր բանաստեղծը «Առաջաբերգ» վերնագրած է:

ԽՄԲ.

1

Հոգու խորհուրդը թաղուած է լոյսի՝
 Լոյսի խաւարի շերտերի տակը:

Ինձ միտք մի տանջեց. ո՛վ պիտի քաղի
 Դարերի ետև թագնուած կրակը
 Կորած աստղերի, որոնց շողքերով,
 Կապտաւուն և մով,
 Հիսուսել է փարթամ կեանքը մեր ցեղի
 Եւ գծուել ճամբան անդուլ դէպքերի:

Երբ ես, մոլորուած մէջս մաքառող
 Ստուերներում յուշի, բարձրացայ մի բլուր
 Եւ բլրան վրայից շուրջս դիտեցի -
 Ինձ շրջապատեց մոգութեամբ փռուած
 Աշխարհ մի անանց:

Հայոց լեռների

Վիթխարի շարքը պայծառ լոյսերով
 Արձանագրուեց այս երկրագնդի
 Մեծղի քարտէսում և հոգիս լցուեց
 Տարակուսանքով: Ինչպէ՛ս ես պիտի
 Լսեմ արիւնիս հոսուն կարկաչին
 Եւ վերագտնեմ մարուած դարերի
 Մորիկով կերտուած վէպը մեր սրտի
 Եւ երգը հօօր, որ դեռ հնչում է
 Մոլորակների շրջապարերում
 Եւ մեր ձորերի վայոյզ գիշերում:

2

Քայլերս մտան սեգ մեր օրերի
 Ստուերներով կամար կապած քարայրը:
 Յոյզիս մրճերով կոփուած արձանը
 Վեր թռաւ, կանգնեց
 Եւ իր աչքերի վստահ բոցերը
 Ման եկան հեռուի փլուած ամպերում
 Եւ բացին դուռը լուսփիւնների:

Մարդը ի՛նչ է որ, եթէ անդադար չի փոխանակում
 Աւելի հարուստ հոգու զանձի դէմ -
 Եթէ իր ձայնի սարսուռը արծաթ

Չի նետում ծովի շառաշիհն առատ -
 Եթե իր ձեռքի բարդ աշտանակի եօթնաջահերը
 Չի յանձնում ցաւին որոնումների
 Եւ տարրալուծուող ժամերի միջից
 Չի քաղում մտքի վառ խոյանքները:

3

Ճամբիս ծայրին եմ: Վերջին հրաժեշտս
 Նշան է անում ապրած օրերին:
 Հարաւից հիւսիս տարածուող բացը
 Թեւ բախում է հորիզոններին:
 Անծայրածիրը հրդեհով լցուած իր բազուկները
 Կրծքին է սեղմել
 Եւ իր սահմանը ծածկուել է վշտի շնչահեղձ մուրով:
 Օ, սիրտ անհանգիստ, թող փայլակների կերպացումները,
 Պաշտամունքային նշանակները,
 Մոխրագոյն քարէ սկահակները,
 Սեպածն փորուած յուշարձանները,
 Խաչը, սուաստիկան, ցանքի ծիւերը,
 Հացահատիկի դեղին բոցերը,
 Տատրակի երգը, աստղերի պարը,
 Իմ ուրը մատով և երկու բոյթով
 Բերանը կապեն սանդարամետի
 Եւ վերադարձիս քայլերի առջև
 Բանան երկաթէ դուռը երազի:

Թաղենք ցորեկը հազար մետաղով
 Ձայնող գիշերուայ ծածկուած խորհրդով
 Եւ առաջանանք:

Բագինի առջև

Մի աքլոր մորթենք: Զղամիդը նետենք
 Մեր մերկ ուսերին և մեր ճակատը
 Վարագի գրոհով ցցենք երկնքին:

Ահ, իմ սրտումս ուզում եմ սեղմել
 Համայն կերպերի սերմաքիչը:
 Ուզում եմ խփել մոգութեան կնիքը
 Կեանքի բաց կրծքին. ուզում եմ լինել
 Ամբողջականի հրավառուած թևը:

Մահը վստահ է:

Ամէն մի հերոս

Իջնում է վիհը

Եւ հանդիպում է ուրուականներին:

Իր յուզումների եռացող գինիք

Նա բաժանում է և սկիհը ձեռքի

Նետում անյայտին: Ապա քայլում է

Մրրիկով ծեծուած մտքի վայրերում

Եւ մաքառում է՝

Բախելով սրտի հուժկու վահանը

Խաւարում շաչող պղինձ թուրերին -

Որպէսզի բացուի թագնուած սահմանը

Եւ վերածնուի տագնապող հոգին:

Իջնում եմ վիհը:

4

Ինձ բոլորում է նախ խոր մթութիւն:

Առաջանում եմ նեղ ճամբէքներով,

Չեմ կարող յիշել ինչքան ժամանակ:

Եւ, յանկարծ -ի՛նչ հրաշք- երազի եզրից

Կամաց բացւում է մի վեհ տեսարան:

Մեծղի մի տաճար. զարդարուն, հարուստ

Եւ պատկերակերպ:

Բացուած սեղաններ:

Նրանց շուրջը շարուած ճոխ բարձրագահեր,

Որոնց ծածկոցը՝ ոսկիով հիւսուած՝

Անօթների հետ բոցավառում է,

Դահլիճը լցնում շող ակունքների

Պսպղանքներով և սպասների

Եւ սկիհների պերճ քանդակներով:

Արդեօք կոչո՞ւնք է: Յուզուած աչքերս

Շրջում են չորս կողմ, բայց մարդ չեմ տեսնում:

Ո՛ւր է կոչնատեր իշխանը խրոխտ

Կամ թագաւորը՝ տէր խրախուփեան:

Ո՛ւր են պնճազգեստ նուիրակի ձայնով

Կոչուած հիւրերը, ո՞ւր են լուսափառ

Եւ հանդիսաւոր մեր տիկիները:

Լապտեր, կանթեղներ, բազմաստեղ փայլով,
Լոյսեր են սփռում շքեղ այս վայրում:
Գունավառում են անթիւ ծաղիկներ -
Ասպազան, յասմիկ, մեղրուր և նարգես,
Հորօտ և մորօտ, համասպրումն,
Որոնց բուրումն -
Վեր է սլանում զգլխիչ և նուրբ:

Եւ մինչ զարմանքով նայում են լոկի,
Մէկ էլ, երկարած դահլիճի խորքից,
Լսում է զնգող փանդիոյ մի ձայն:
Վազում են այն կողմ - ո՛, ժամ բախտաւոր -
Այնտեղ նստած են, մեծիլիս կազմած,
Մեր երգիչները, վիպասանները,
Գուսանները քաջ՝ ներշնչուած դէմքով,
Ջահուած աչքերով:

Նրանք՝ շրջապատուած

Մեր արկածների դարերից եկած
Վսեմ շուքերով՝ վերակոչում են
Վէպեր փառաւոր և առասպելներ,
Որոնց խորաշունչ արձագանքները,
Դեռ մինչև այսօր,

Լուռ սաւառնում են

Հայի ձեռքերով մշակուած դաշտերով,
Հայի խորհուրդը պահող ձորերով,
Երևոյն հասնող լեռների գլխին
Եւ սաղարթներում թաւ այգիների:

Ամէն մի պահը լցում է յուշով
Անցած օրերի: Աչքերիս առջև
Անցնում են դանդաղ հերոսները մեր,
Մեծղի ստուերները հուժկու քաջերի,
Դից, աստուածների և՛ տիեզերք կերտող
Հնչուն քայլերը առասպելների:

Երգը թնդում է:

Կոչումքի սրահը՝

Լցում է ծաւի, որդան կարմիրի
Վառվռուն գոյներով հագուած հիւրերով,
Ջրնգուն ու շխկուն զէնքերի ձայնով:

Ալ ալուան նախշուած մետաքսների մէջ
Փաթաթուած կանայք, աչքերով հրաշէջ,

Ժպտում են չորս կողմ և, շոյ ձեռքերով,
 Ակնազարդ շարուած սկիհներ են լցնում
 Շիրակայ բոցեղ, հրաշունչ գիհիով
 Եւ մատուցում են յուզուած հիւրերին:
 Միհնչ ես, երազկոտ, ծարաւ աչքերով,
 Նայում եմ այդ հրաշք, մեծ տեսարանին -
 Սարսոռուն պնպղուն մի նուրբ արարած
 Երկարում է ինձ բիւրեղէ մի սկիհ
 Լցուած գիհիով.- «Ըմպի՛ր արիւնը
 Մեր այգիների, որպէսզի երգը
 Լիութեան բերքը սրտիդ բաժանի
 Եւ յոյսդ վառի հազար մոմերով
 Ներշնչումների»:
 Եւ երբ խմում եմ -

Դահլիճի խորքից

Յանկարծ հնչում է արծաթէ մի ձայն՝
 Մէջս տառապում:

5

«Թող բամբ լարերը

Փանդիոի

Հնչեն և զնգան -

Լոյս դառնան,

Սլանան՝

Նուճեն աստղերը:

Երգե՛նք ձիւնաթագ և բարձրասանդուղք

Մեր սեպ լեռները,

Մեր խոր ձորերը, ժայռերը խոժոռ,

Եւ ժայռերի տակ՝ փեշը վեր հանած,

Արծաթ չմուշկը քարերին զարնող,

Կանչող, բղաւող,

Թռչող գետերը:

Վիհերի նուագ:

Ով որ իր սրտի ճրագը վեր ցցած,

Չի անցել Հայոց աշխարհի վրայով -

Ինչպէ՛ս կարող է հոգու աչքերով

Կարդալ գաղտնակերտ այն նշանները,

Որոնց խորհուրդի ներքին կըրակը

Օծել է յամառ մեր ճակատները:

Ահա կանգնած է՝ վսեմ, լուսահագ՝
 Հայոց աշխարհին տիրող Պարոնը -
 Ազատը սրտով բիրտել և յստակ՝
 Արարատ լեռը արևահաւաք:

Ուսերից կախուած ալ պատմութեանց
 Ծալք ծալք երկինք է թափում դէպի վար
 Եւ իր գագաթի ձիւնակոյի թագից
 Հառազայթում է վերնութիւն անառ:

Մեր հոգու հիմքում բարձրացած կոթող,
 Նա յուշ է, կանչ է կախարդ և դիպող -
 Նա քրմապետ է, լուսթեան Մեծ Մոգ,
 Աստղաշխարհի խուզարկու պահակ,
 Յաւերով սնուած Տիտան մտահոգ,
 Յոյսի սերմացան,
 Հայոց հեքեաթի մշտահոս մի ակ,
 Հայ ժողովրդի անմեռ ջահատար՝
 Բնութեան հանճար:

Սրահում թնդում են ծափեր անհամար:
 Կանանց և մարդկանց յուզուած սրտերում
 Փարթամ և շքեղ պարտեզ է ծաղկում՝
 Բոցկլտում հրավառ:

-- Կեցցէ՛, ջան գուսան, մատա՛ղ խօսքերիդ
 Եւ հազար լարով հնչող քո սրտիդ:

ԿՈՍՏԱՆ ԶԱՐԵԱՆ

Հատուած «Գիրք Դիցազներգութեանց» անտիպ հատորէն

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԵՕԹՆԵԱԿԸ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԷՋ

Քրիստոնէական զանազան եկեղեցիներու կողմէ հաստատուած և զովի նախանձախնդրութեամբ մը շարունակուող այս սովորութիւնը — աղօթք՝ եկեղեցիներու Միութեան համար — այս տարի ևս զործադրուեցաւ 19-26 Յունուարի ընթացքին:

Դժբախտաբար կարգ մը եկեղեցիներ, իրենց վերապահուած պատճառներով, չուղեցին իրենց մասնակցութիւնը բերել զեղեցիկ այս շարժումին: Հայ եկեղեցին, որուն ժամադրքին մէջ իսկ տեղ է դրած քրիստոնէական միաբանութեան համար մատուցուած աղօթք-մաղթանքը, «Զի միաբանեացէ զեկեղեցի իւր սուրբ, շինեալ ի վերայ առաքելոյց և մարդարէից...», և որ ամենուրեք իր զովիսի մասնակցութիւնը բերած է էջումէնիկ այս շարժումին, այս տարի ևս լայնօրէն իր բաժինը բերաւ անոր:

Հաւաքոյթներուն բացումը կատարուեցաւ Կիրակի, 19 Յունուար, երեկոյեան ժամը 6ին, Անկլիքաններու Սէյնթ Ճօրճ եկեղեցիին մէջ: Անգլիկէն և Գերմաներէն լեզուներով կատարուած Ս. Գրական ընթերցումներէ և աղօթքներէ ետք, մասնակցողներէն իւրաքանչիւրը իր լեզուով արտասանեց Տէրունական աղօթքը: Մեր կողմէ ներկայ էր Հոգւ. Տ. Վահան Վրդ. Թօփալեան:

Յաջորդ օր, երեկոյեան ժամը 5ին, Սիոն լեռան Տօրմիսիոններու վանքի եկեղեցիին մէջ կատարուեցաւ նմանօրինակ հաւաքոյթ մը: Եղան զանազան լեզուներով Աւետարանական ընթերցումներ, որոնց ընթացքին եկեղեցիներու միութեան դադափարին չուրջ լսօսեցաւ Լուսեբականներու Փրօփութը՝ Հէլմութ Շմիթ: Մեր կողմէ ներկայ էին Հոգւ. Տ. Վահան Վրդ. Թօփալեան, որ Փրանսերէն լեզուով աղօթք մը արտասանեց, իսկ Ժառանգաւոր սաներ խմբովին երգեցին «Գոփեալ Երունադէմ զՏէր» յարութեան մաղթերը:

Երեքշաբթի երեկոյ, Բեթղեհէմի կէս ճամբուն վրայ գտնուող Թանթուրի էկումենական կեդրոնին մէջ կատարուեցաւ նմանօրինակ աղօթածոցով մը:

Զորեքշաբթի, 22 Յունուար, երեկոյեան ժամը 5ին, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարը լեցուած էր արդէն զանազան համայնքներու պատկանող ամէն սեռէ ու տարիքէ անձնաւորութիւններով: Բացումը կատարուեցաւ Յունարէն «Հայր մեր»ով, արտասանուած Արշիմանտրիթ Քօրնէլիօս Բօտուսաքիսի կողմէ: Ապա, Ժառանգաւոր սաներ երգեցին պատարագէն հատուածներ, ինչպէս նաև Ս. Ծննդեան հոգեգմայլ շարականներ: Քարլ Շմիտ սարկաւազի կողմէ Գերմաներէնով կատարուած Հռովմայեցոց Թուղթէն ընթերցումէ ետք Հոգւ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեան արտասանեց Ս. Գրիգոր Նարեկացիի հոգեշունչ աղօթքը՝ «Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ»: Ֆրանչիսկեան միաբանութեան անդամ և Լատին համայնքի հովիւ Հայր Տոմինիք Փէքի Արաբերէն լեզուով կարդաց Յովհաննու Աւետարանէն համարներ: Անկլիքան Արքեպիսկոպոսարա-

նի երէցներէն Հայր Քլայօ Հէնտֆրէստ քարոզեց Անգլերէն լեզուով, չեչտելով եկեղեցիներու միութեան և քրիստոնեաներու համագործակցութեան անհրաժեշտութիւնը մանաւանդ 20րդ դարու նիւթապաշտ ու անկերպարան այս օրերուն: Ժառանգաւոր սաներ վերստին երգեցին Ս. Մենդեան մեղեդիներ, որմէ ետք Յրանչիսկեան Հայր Իկնազիօ Մանչինի Յրանսերէն լեզուով տուաւ իր փակման օրհնութիւնը:

Շարաթ, 25 Յունուար երեկոյեան, սոյն չարժման մասնակցողները համախումբ աղօթք ընելէ ետք Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ, ներկայ եղան Գողգոթայի վրայ կատարուած Յունաց կիրակմուտքի յատուկ Հսկումի արարողութեան:

Կիրակի, 26 Յունուար, վերջին օրն էր աղօթածողովներուն: Զոյգ հաւաքոյթներ փակեցին եկեղեցիներու միութեան եօթնեակը: Առաջինը կէսօրէ առաջ ժամը 11ին, Յրանչիսկեաններու վանքի եկեղեցիին մէջ, ուր բիւզանդական ծէսով մատուցուեցաւ պատարագ, Յոյն Կաթողիկ եկեղեցիի բարձրաստիճան հոգևորականներէն մէկուն կողմէ, որ խօսեցաւ միութեան սրբազան դասփարին շուրջ:

Երեկոյեան ժամը 4:30ին, Շմիթ աղջկանց վարժարանի ընդարձակ սրահը լեցուն էր ամէնազգի բազմութեամբ: Աղօթածողով մը ըլլալէ աւելի՝ հաւաքոյթը կոչուած էր կրօնական երաժշտութիւն մատուցանելու քրիստոնէական տարրեր դաւանանքներու պատկանող երգչախումբերու կողմէ՝ ներկայ հասարակութեան:

Հանդէսը բացաւ Գօլէճի Տեսուչը, որմէ ետք, երկու մասերէ բաղկացած ընդարձակ յայտադիր մը զործադրուեցաւ, ուր, յաջորդաբար ըմբկան Յրանչիսկեաններու, Յոյն Արար Ս. Յակոբ եկեղեցիի, Աւետարանականներու, Յոյն Օրթոտոքսներու և Սրբոց Թարգմանչաց երկր. Վարժարանի, Լուսերականներու և Յրէններու զպրոցի երգչախումբերը: Բարշ. Հրանդ Սարկաւազ մեներգեց «Ընտրեալդ Աստուծոյ» իսկ Տիկ. Շաթէ Գալայճեան՝ «Սուրբ, Սուրբ»: Երեկոյթին մեծագոյն անակնկալը եղաւ Հապէշ համայնքին մասնակցութիւնը: Երկու սարկաւազներ, մօտ քառորդ ժամ, ներկաներուն լարուած ուշադրութիւնը կեդրոնացուցին իրենց վրայ, իրենց եկեղեցիին երաժշտութեան ելեէջներով:

Ս. Թարգմանչաց երկսեռ երգչախումբը հանդէս եկաւ ազգային երգերով՝ բուն ծափահարութիւններ խլելով ներկաներէն, որոնք սրահէն մեկնեցան հոգեկան բաւարարութիւն ստացած մարդերու ուրախ հոգեմղիճակով:

ՁԵՌԱԳՐԱԿԱՆ

ՑՈՒՑԱԿ ՁԵՌԱԳՐԱՑ

ՀԱՐԹՖԸՐՏԻ ԱՍՏՈՒԱԹԱԲԱՆԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻ

Թիւ 10 (Հաւաքման A 195/207)

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Ծառալ՝ 11×16 սմ. : Գրչութիւն՝ միասին, նոտրանման բոլորգիր, 22 տող : Զէ ծաղկուած : Նիւթ՝ թուղթ : Կազմ՝ կաշեպատ տախտակ, գրեթէ փճացած : Պաշտպանակ՝ սկզբը երկու թերթ ցեցակեր մազադաթ երկաթագիր : Վերջը երկու թերթ թղթեայ մանր և նուրբ չեղ երկաթագիր մը, Աւետարանի մաս : Պարունակութիւն :

Էջ 1ա. «Կիրակոս վարդապետի ի յաղագս Ը(ռթը) խորհրդոցն» : Մինչև էջ 43ա. ուր կը սկսի «Հարցումն երիտասարդին բնդ հայր ծերն և պատասխանիք նորին վասն խորհրդոց մտացն» : Կը շարունակուի հարց-պատասխան կրօնաւորի և Ամիրայի միջև : Կ'աւարտի այսպէս. «Եւ Բարդողիմէոս Հայոց թագաւորի որդի ի ծննդարանութենէ Արուսաչ կոչեցեալ ի ժամանակի բարկութեան իմոյ յորժամ ծովացեալ մեղքն ընկղմեցին զիս որ մատնեցայ ի բանդ և ի կապանս թարգմանեցի զչաւաւտ պատմութիւնս ի Տաճիկ գրոց, որք կարգայք և աւրինակ առնոյք յիշեալիք զիս ի քրիստոս յիսուս ի տէր մեր յորում փառք յաւիտեանս ամէն» :

Էջ 128ա. «Պատմութիւն Հերակլիոսի թագաւորի Յունաց վասն դտանելոյ սուրբ Խաչին» : Կ'աւարտի էջ 161բ., որմէ վերջ պարապ մինչև 164բ. :

Էջ 165ա. «Սուրբ հաւրն մերոյ Մեթաւսիու Պատրօնի ու եպիսկոպոսի ի մեկնութենէ Դանիէլի մարգարէին, զոր արար յետ բանից իւրոց ի մեկնութենէ տեսեանն չորից հոգմոցն և չորից դաղանացն ըստոյզ պատմութիւն չորից ինքնակալ թագաւորաց : Եւ վասն տիրելոյ հեթանոսաց և յետին ժամանակին և նեղութեանց որ լինելոց է և վասն թագաւորացն որ փոխադրեցան. և վասն Գալստեանն քրիստոսի աստուծոյ մերոյ» : Կը վերջանայ էջ 198ա. «Վասն չար և պիղծ Նեոին լիակատար պատմութիւն թէ ուղենաս ի ներքի թուխտր տես յառաջիկայոյ. զի այդ աւրինակն յետև գտաք մի մեղադրէք, և զբիս մի մեղադիր լինիք, զի կարս մեր այսչափ էր թէ յիշելոյ արժանի չեօք, բայց դուք ներեցէք և յիշելոյ արժանի արարէք և յիշեցէք զմեղաւոր զծոզս զյԱնդրէաս և թողութիւն մեղաց խնդրեցէք ասելով Հայր մեր որ յերկինս և տէր Յիսուս Քրիստոս զձերն թողու : Բարեխաւսութեամբ սուրբ Աստուածածնին ամէն» :

Էջ 198բ. կարմրաւ. «Ազադոնի անյաղթ փրկիստփայլի ասացեալ պատմութիւն վասն բարի ժամանակին զարանայոյ ազգին Հայոց և վասն ազգին նետողաց կործանման և վասն սուրբ թագաւորացն որ յայտնելոյ են ի դարմից նոցա յերկիրն Հռոմայ և նոր Կոստանդիանոս անուանի, յորոյ ձեռն փրկութիւն լիցի ամենայն Քրիստոնէից : Եւ զարձեալ վասն ի Դ(չորս) թագաւորացն

որս յարձակելոց են իբր և զշար և զարեւնարբու զազանս և անպականելոց են զերկիրն, որ են Բաճուճք և Քուշանք և կոչին Լիկք: Եւ վասն պիղծ և անմաքուր նեոխն որ յայտնելոց է և զարձակ կործանելոց է զաւրութեամբ սուրբ խաչին: Եւ վասն անեղ և սոսկալի զաւրտեան որդոյն Աստուծոյ, և հատուցման արգարոց և մեղաւորաց»:

Էջ 222ր. կարմրաւ. «Յաղագս նաւակատեաց խաչին»:

Էջ 222ր. «Մինասայ սքանչելեացն որ յետոյ եղեն»:

Էջ 233ա. կէսին գրչէն յիշատակութիւն. «Տէր Բիստու ողորմեայ մեղապարտի սարկաւազի յԱնդրէասէ և կարդացողաց և լսողացդ հաւասար աւէն»: Յետոյ կարմրաւ. «Յաղագս սուրբ հայրապետացն»:

Էջ 241ր. «Յաղագս սուրբ Մարտիրոսացն»:

Էջ 250ր. «Յաղագս զիւտի սուրբ խաչին»: Կ'աւարտի. «Եւ զործեցաւ այս ի Թագաւորել ի Յունաց երբորդ Կոստանդինայ սր էր թոռն Հերակլ յաւուրս յորում ունէր զմարծպանութիւն Հայոց Կոռպոկ, և էր զաւրաւար Հայոց հրամանաւ կայսեր. քաջն թէողորոս Ընչտունեաց աէրն և Վարդ Պատրիկն նորին որդին, ի հայրապետութեան Ներսէսի շինողի Հայոց կաթողիկոսի, յորում էր թուականութիւն Հայոց ճ (651)»: Կարմրաւ. «Յայլումն յարինակէ է յետե զտայ և զբեցի ի կատարեալ պատմութիւնէ ըստող զիւտ խաչին»:

Թերք 257 և 264 մագաղաբ: Էջ 264ա. կարմրաւ. «Վասն կրկին Թաղման սուրբ խաչին ի Հրէիցն և երկրորդ զիւտին Հեղինայ տիկնոջն ձեռամբ Յուդայի»: Կ'աւարտի «Քրիստոս Աստուած բարեխաւսութեամբ սուրբ նշանին ողորմեայ Անդրէաս մեղաւոր զբծողիս և աշխատողիս»: Հոս կը սկսի «Մբրոյն Կիւրդի Երուսաղէմի հայրապետին, վարք և վկայութիւն նորին»: Թերք 269, 276, 281, 288 մագաղաբ:

Էջ 286ր. «Մովսէսի Խորենացոյ ասացեալ պատմութիւն վասն սրբոյ Հովսիսիմեայ թէ ուստի կամ որպէս»:

Էջ 295ր. «Թէ վասն էր զկնի աստուածայայտութեան աւուրն զիշատակ Պետրոսի և Արիստղոմայ տաւնէ եկեղեցի, և զկնի ի զմեծին Անտոնի և ապա զթագաւորին թէողոսի»: 300, 305, 312 և 317 քերքերը մագաղաբ:

Էջ 300ա. «Վասն չարաթի և նորին խորհրդի»: Էջ 306ա. «Անանիայ վարդապետի ասացեալ յաղագս Յովհաննու Մկրտչի»: Կ'աւարտի էջ 321ա. ուրկէ մինչև էջ 322ր. պարապ: Տակը գրչէն՝ «Պատմութիւնս եկեղեցւոյ է յառաջն ի յարինական թուիտ էր անկեալ»: Թերք 323, 331 և 332 մագաղաբ են:

Էջ 335ա. «Նորին և այլ վարդապետաց ասացեալ ի խորհուրդ սուրբ եկեղեցւոյ»: Մագաղաբ են քերք 341, 346, 353 և 356:

Էջ 342ա. «Յովհաննէս իմաստասէր Հայոց կաթողիկոսի յաղագս միաչարաթի»:

Էջ 344ա. «Կարգ մեկնութեանց ժամու աղաւթից»:

Յիշատակարան կը պակսի, որով տեղ, ժամանակ, գրիչ կը մնան անծանօթ:

Թիւ 11 (Հաւաքման քիւ 95/200)

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Ծաւալ՝ 11×16 սմ.: Գրչութիւն՝ նոտրապիւր և բողոքիւր խառն, 17 տող: Նիւք՝ թուղթ: Կազմ՝ կաշեպատ խաւաքարտ: Զէ ծաղկուած: Հանգաւանք՝ լաւ:

Սկիզբի երեք քերթերուն վրայ, 17 տող էջին, նոտրգիր տաղաչափեալ Ս. Գրոց պատմութիւն: Կը յաջորդէ «Պատճէն Հայոց տոմարիս», բոլորգիր, նոյնպէս 17 տող: Էջ 13ա. պարապ: Յետոյ «Պատճէն Հոռոմայցոց տոմարին»: Էջ 20ա. «Այս է ամենայն տնօրինականք տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ի սուրբ և աստուածաբանակ մայրաքաղաքն յերուսաղէմ որք կան հաւաքեալ աստ ի թողութիւն մեղաց» ևն.: Ասիկա հրատարակեցի Սիոն-ի մէջ (1971, քիւ 5—6, էջ 146—151):

Էջ 21բ. «Վասն Յակոբայ նահապետին, և վասն ծննդեան Յովսափայ և տեսանելոյ զերազն և պատմել հօրն և եղբարց» յանգաւորեալ: Կը հասնի էջ 41ա., ուր կայ սա վերջաւորութիւնը.

Եղև վճար բանիս այս ներրողական,
 Յակոբայ Յովսեփայ և եղբարցն ամենայն,
 Կարգաւ ըզպատմութիւնըն վկայական
 Դիւրահաւան մանկանց նոր ուսումնական:

Ի Հայոց տոմարի հազար թուական
 Ինըննսուն և մին յարարարդեալ կան. (1642)
 Տաղաչափ չինեցաւ բանըս պատմարան,
 Ոչ յինքինէ մըտաց այլ գրոց ծնրնդեան:

Ի կըզդիս Վէնէտիկ ծով անտառական
 Ղարիպութիւն յերկիրս ի Ֆրանգստան,
 Այն որ Յովսէփ հասուց փառք և իշխանութեան
 Հասցնու զամէն զարիպ իւր նաւահանդատեան:

Նուաստ յոգի Աստուածատուր անարժան,
 Որ ըսկեղբն բանիս և ես կատարման.
 Լալով զձեզ աղաչեմ ընթերցողք սրբազան.
 Որք լի սրտիւ ասէք վասն իմ գհայր մեղան:

Փառք քեզ հայր և որդի հոգիդ շնորհական,
 Որ տաս զհայացուածք սրտի որք առ քեզ կարդան,
 Պարտիմք վեր առաքել փառ անլուական,
 Յանձնեալ այժմոյ յաւետ յաւիտենական:

Էջ 42ա. «Ոտանաւոր սրբոյն Մարիայ և Կոստիարայ. Զոր արարեալ Յակոբ եպիսկոպոս յԱրձկոյ քաղաքէ»: 46 տուն:

Էջ 47բ. «Դեղ աչաց» ևայլն, բժշկական: Շահեկան:

«Դեղ աչաց, լաւ և ընտիր:

«Առ հուզազի թութիայ, և պահրի թութիայ, և քիրիճ թութիայ և մարգրիտ սպիտակ որ հուհարով լինի, լաւ ակին կըտոր, ոսկոյ և արծաթոյ խլիմայ. Այսոցս պարապար՝ արծուոյ լեղի, բուրի լեղի, կուրնկոյ լեղի, կէս տրամ Փռանկի դահնայ, կէս տրամ աղբերաց արիւն Գ(3) տրամ զամէնդարի չորէչ լոսէ, և չարով մաղէ, և յիւրար խառնէ, և աչքն որ չիք լինի, աւուրն Բ (հրկու) հետ ձգեն. բացուի աչքն կամաւն աստուծոյ: Այլ զգարեաննուն տալըն դեղ դիր լուգէ, և ամէն այգուց և յերեկուն դատարկ աչքն քաշէ:

«Այլ որ կծոյ և քորի: Առ կանանչ թութիայ. և լից ի վերայ ազոխ

Ջուր, այնչափ որ փշրակ լինի, և տէր ի շուքն որ չորնայ, և դարձեալ փշրէ, և այլ արկայն ազոխ ջրեն, Գ(երեք) հետ և ապայ լոսէ և ի շարն մաղէ և աչքն դիր:

«Աչքն որ ուռնեայ. աղչկան մօր կաթ եռցու՝ և հովացոյ. խառնէ և բամպկով ի վերայ դիր:

«Աչքն որ շաղ ունի. քօշու կամ հորթու լեղի ձաղուց մեղրով ի վերայ դիր:

«Բոկիկ զնալն զեն է, քրտինքն որ աչքն մտանէ զեն է: Մանանին, և սխտորին հոտն զեն է: Կաղնի մուխն, պղտոր զինին, շատ խաղող ուտելն զեն է: Եւ ամենայն միրգ ատամանց և աչիցն զեն է: Եւ ամենայն ինչ որ մաղաս ծրնանի աչացն զեն է: Եւ ակորթակ անէ ամէն քաղցր կերակուր:

«Աչքն որ մաղաստ ցաւի, կամ այլ ինչ ցաւ է, առ անծակ զղթոր մի աղայ և մաղէ և ի պախրու ճրակուն խառնէ, և ի վերայ աչացն դիր լաւ է:

«Այլ զհաւկթի զեղնուցն. և զվարդի եղն յիրար խառնէ, և ի վերայ կաղամպի տերեւին հան, և ի վերայ դիր:

«Այլ առ սև այծու կաթն. և թիրուքամ արայ, և բամպկով ի վերայ աչացն դիր:

«Այլ առ քաջ քացախ, և ջուր խառնէ և տաքցու, և ի վերայ բամպկն ած և ի վերայ աչիցն դիր լաւ է:

«Այլ որ կծայ. կամ իրք լինի դիպիլ և կարմրիլ. աղաւնոյ արիւն կաթեցո:

«Այլ աչքն որ փաք անկանի և ուռնեայ դառին թոք առ և չողչողի ի վերայ դիր:

«Այլ աչքն որ լոյս պակաս տեսնու. զվայրի դաղձն չորցու. և լոսէ խիստ և զեղ դրով աչքն դիր սրատես առնէ:

«Այլ զհում մեղուն և Գ(չորս) կաքւին լեղին, կրեայի արիւն կաթեցոյ աչքն:

«Այլ առ հուլպայ և լուայ, և ջրով եփէ խիստ՝ և հում մեղրով շաղէ և աչքն դիր:

«Այլ զարազըլոյ ծիրտն ջրով խառնէ, զլոյսն սուրբ պահէ:

«Այլ առ կնդրուկ. և խունկ և խիստ լոսէ. և աչքն դիր:

«Այլ աչքն որ թանձրնայ կոպն և կարմրի. փոքր մանկան մեղն ի հում մեղրն խառնէ և աչքն դիր:

«Աչքն որ տրամ տրամ անցնի անկղի լեղի դիր աչքն. խիստ սրբէ:

«Այլ սև ձիոյ լեղի դիր. զաչքն սրբէ յամենայն յաղտէ. և յամենայն զիճութենէ:

«Այլ կարմիր սոխի ջուր դիր. քաջատես առնէ:

«Այլ սև այծու լեղի. և բուի լեղի յաչքն դիր լաւ է:

«Այլ զըրզիանի ջուրն կաթեցոյ սուր առնէ:

«Այլ զքարսուսի ջուրն կաթեցոյ:

«Այլ զծիծոսն լեղին կաթեցոյ:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

(Շար. 2)

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ — ԲԵՄԱԿԱՆՔ

* Ծր. 4 Յուն.— Ս. Բարսի Հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Գլխադրի մատուոին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Աղան Վրդ. Պալիօզեան:

* Կիր. 5 Յուն.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Աստուածածնի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Նուրհան Վրդ. Մանուկեան: Ս. Թարգմանչաց Երկրդ. Վարժարանի ուսանողութիւնը Ս. Հաղորդութիւն ստացաւ:

— Կէսօրէ ետք սկսան Ս. Ծնունդը կանխող աւագ տօները, որոնցմէ առաջինին՝ Դարթի մարգարէին և Յակոբայ Տեառնեղբոր հանդիսատր անխաւտօնակը պաշտուեցաւ շքեղօրէն զարդարուած Մայր Տաճարին մէջ, անխաւազանութեամբ Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր: Արարողութեանց աւարտին, Միաբանութիւնը «Օրհնեցէք զՏէր» Ս. Աթոռի շարականը երգելով թափօրով բարձրացաւ Պատրիարքարան:

* Բշ. 6 Յուն.— Ս. Դարթի մարգարէին և Յակոբայ Տեառնեղբայր առաքելոյն: Ըստ սովորութեան, առաւօտեան ժամերգութեան ընթացքին, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը ըզզեստատրուած բարձրացաւ Տեառնեղբոր Աթոռի պատուանդանին, ուր մնաց մինչև ժամերգութեան աւարտը և ընդունեց Միաբանութեան շնորհատրութիւնները՝ Առաքելական Ս. Աթոռոյ տօնին աթիւ: Հանդիսատր սուրբ պատարագը Աւագ Սեղանին վրայ մատուց Գերշ. Տ. Ծահէ Արքեպս. Աճմեան և բարոզեց օրուան տօնելի սուրբերուն մասին՝ զանոնք աներկայացնելով իրրև անձնագոհութեան սքանչելի տիպարներ: Ապա, Լուսա-

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

րարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի անխաւազանութեամբ կատարուեցաւ, ընկալեալ սովորութեան համաձայն, հոգեհանգստեան հանդիսատր պաշտօն՝ Ս. Աթոռոյս հանգուցեալ պատրիարքներու հոգիներուն համար:

— Ս. Ստեփանոսի հանդիսատր անխաւտօնակը պաշտուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ, գլխատրութեամբ Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր: Տօնին բուրվառակիր վարդապետներն էին Հոգշ. Տ. Նուրհան Վրդ. Մանուկեան և Հոգշ. Տ. Խաժակ Վրդ. Պարսամեան:

* Գշ. 7 Յուն.— Ս. Ստեփանոսի Նախավրկային: Ս. Աթոռոյս երկու սարկաւազներն ու չորս ուրարակիրները, զանձատան թանկագին շապիկներով և սաղաւարտներով զգեստատրուած, պանծացուցին յիշատակը իրենց մտատիպարին, կատարելով ժամերգութեան վերջին բաժինը: Արարողութեան կը անխաւազանէր Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը: Ապա մատուցուեցաւ սուրբ պատարագ՝ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Ստեփանոս մատուոին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան:

* Դշ. 8 Յուն.— Գլխատր առաքելներու՝ Պետրոսի և Պօղոսի անխաւտօնակը հանդիսատրապէս պաշտուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, անխաւազանութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս Ասլանեանի:

* Եշ. 9 Յուն.— Ս. Առաքելոցն Պետրոսի և Պօղոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Պետրոսի վերնամատուոին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Խաժակ Վրդ. Պարսամեան:

* Որ. 10 Յուն.— Կէսօրէ ետք ժամը 2.30-ին, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճար, ուր նախագահեց Որդոց Որոտման տօնի մեծահանդէս նախատօնակին: Արարողութեանց աւարտին, Ս. Աթոռի շարականի երգեցողութեամբ, Միաբանութիւնը Պատրիարքարան բարձրացաւ:

* Ըր. 11 Յուն.— Տօն Ս. Որդոցն Որոտման, Յակոբայ առաքելոյն և Յովհաննոս Աւետարանչիին: Բարեկեդան Ս. Ծննդեան պահոց: Օրումն հանդիսատր սուրբ պատարագը՝ Մայր Տաճարի Ս. Գլխադրի մատուռին մէջ մատուց Սմեն. Պատրիարք Ս. Հայրը և ապա, ամպհովանիի ներքև և Ս. Խաչափայտի մասունքն ի ձեռին, նախագահեց երադարձ մեծահանդէս թափօրին: Արարողութիւններու աւարտին, Միաբանութիւն և ժողովուրդ Ս. Աթոռի շարականին երգեցողութեամբ բարձրացան Պատրիարքարան, ուր Ն. Ամենապատուութիւնը նշխարներ բաժնեց թոյրին, փակելով շարքը աագ տօներուն:

* Կիր. 12 Յուն.— Ս. Պատարագը մատուցուցաւ Ս. Յարութիւն, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն որ Հոգ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան:

* Գշ. 14 Յուն.— Նոր Տարի - 1975 - ըստ Հին Տոմարի: Կէս գիշերին՝ Մայրաքանքի մեծ զանգը ուրախ զանգիւններով կ'աւետէր Նոր Տարին: Առտուն, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Աագ Սեղանին վրայ մատուցուցաւ սուրբ պատարագ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տառնալարեան: Ապա, Ս. Աթոռի շարականին երգեցողութեամբ, Միաբանութիւն և ժողովուրդ բարձրացան Պատրիարքարան, ուր Գերշ. Տ. Ծահէ Արքեպս. ի դիմաց Միաբանութեան և ժողովուրդին՝ Ամանորի իր շնորհատրութիւնները ներկայացուց Ն. Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր, ընելով հանդերձ բարեմադրութիւններ անոր արեւշատութեան համար: Ս. Թարգմանչաց Վարժարանէն փոքրիկ մը խնամուած ուղերձով իր և իր ընկերներուն երախտագիտական զգացումները ներկայացուց Պատրիարք Ս. Հօր, նուիրելով լետոյ ծաղկեփունջ մը: Ամենէն ետքը խօսք առաւ Ն. Ամենապատուութիւնը, որ աւուր պատշանի խօսքերէ և պահէն թելադրուած մտածումներու արտայայտութեանէն

ետք շնորհատրեց թոյրը և մէկական նարինջ բաժնեց:

* Բշ. 20 Յուն.— Յիշատակ մեռելոց: Ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարի Աագ Սեղանին վրայ պատարագեց Աագ Թարգման Հոգ. Տ. Գեղարդ Վրդ. Նագարեան: Ապա կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն՝ նախագահութեամբ Հոգ. Տ. Կիրէղ Ծ. Վրդ. Գաբրիէանի:

* Ըր. 25 Յուն.— Է. օր Ծննդեան: Ս. Պատարագը մատուցուցաւ Մայր Տաճարի Աագ Սեղանին ձախակողմը գտնուող Ս. Աստուածածնի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Հայկասէր Վրդ. Պայրամեան:

— Անուանակոչութեան նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Ծահէ Արք.:

* Կիր. 26 Յուն.— Տօն Անուանակոչութեան Տեառն: Առաւօտուն, Գերշ. Տ. Ծահէ Արքեպս. Աճեմեանի գլխատրութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր Գերշ. Արքագանը մատուց օրումն հանդիսատր սուրբ պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ, որը ձայնաւիտուցաւ խորալէլեան ռատիկայանէն: Վանք վերադարձին, Հայոց Թաղի մուտքին, «Լոյս ի լուսոյ» շարականի երգեցողութեամբ, Միաբանութիւնը լառաջացաւ և բարձրացաւ Պատրիարքարան, ուր Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր նախագահութեամբ կատարուեցաւ «Տճօրհնէք»ի արարողութիւն և օրհնուեցան Ս. Աթոռիս բարիքները: Ապա, փոքր թափօր մը, Հոգ. Տ. Գեղարդ Արքեպս. ի գլխատրութեամբ, նոյն արարողութիւնը կատարեց, թափօրական գնացքով, վանքի սեղանատան, խոհանոցին, մառանին և փուռին մէջ:

— Յովհ. Կարապետի ծննդեան նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Հոգ. Տ. Կիրէղ Ծ. Վրդ. Գաբրիէան:

* Բշ. 27 Յուն.— Տօն Ծննդեան Ս. Յովհաննոս Կարապետին: Ս. պատարագը մատուցուցաւ Մայր Տաճարի Աագ Սեղանին աջակողմը գտնուող Ս. Յովհ. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Աղան Վրդ. Պալիօզեան:

* Ըր. 1 Փետր.— Ս. Թէոդոսի թագ. և 7 մանկանցն Եփեսոսի: Ս. պատարագը մա-

տնուցուեցաւ Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր չնոգէ. Ս. Սևան Վրդ. Ղարիպեան:

* Կիր. 2 Փետր.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր չնոգէ. Ս. Աղան Վրդ. Պալիօգեան:

* Շբ. 8 Փետր.— Ս. Հայրապետացն՝ Աթանասի և Կիրղի: Ս. պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր չնոգէ. Ս. Սևան Վրդ. Ղարիպեան:

* Կիր. 9 Փետր.— Ս. պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութին, Ս. Լուսաորիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր չնոգէ. Ս. Գեղարդ Արդ. Տառնալարեան:

* Շբ. 15 Փետր.— Ս. Գրիգորի Աստուածաբանին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր չնոգէ. Ս. Վահան Վրդ. Թօփալեան:

* Կիր. 16 Փետր.— Ս. պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր չնոգէ. Ս. Աղան Վրդ. Պալիօգեան:

* Շբ. 22 Փետր.— Ս. Որդոց և Թոռանց Գրիգորի Լուսաորչին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր չնոգէ. Ս. Սևան Վրդ. Ղարիպեան:

* Կիր. 23 Փետր.— Բարեկենդան Առաջատրի պահոց: Ս. պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարն էր չնոգէ. Ս. Աղան Վրդ. Պալիօգեան:

* Դշ. 26 Փետր.— Տեառնընդառաջի հանդիսատր նախատօնակին և անոր յաջորդող «Անդատան»ին նախագահեց չնոգէ. Ս. Կիրեղ Ծ. Վրդ. Գաբրիէան:

— Գիշերակիգրին, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած «Եկեցե՛ք»ի և Հսկման արարողութիւններուն նախագահեց չնոգէ. Ս. Վահան Վրդ. Թօփալեան:

* Եշ. 27 Փետր.— Տեառնընդառաջ: Մայր Տաճարի Առագ Անդանին վրայ սուրբ պատարագ մատուց չնոգէ. Ս. Վահան Վրդ. Թօփալեան:

* Որ. 28 Փետր.— Յիշատակ Յովնանու մարգարէին: Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ ընթերցումը Յովնանու մարգարէութեան գրքին:

— Ս. Սարգիսի նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց չնոգէ. Ս. Վահան Վրդ. Թօփալեան:

* Եշ. 26 Դեկտ.— Երոպական Ս. Ծնունդի տօնին առթիւ, կէսօրէ առաջ, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ Միաբանութեան անդամներուն, շնորհատրական այցելութեան գնաց Ֆրանչիսկեան Գերշ. Կիւթուտին և Լատիններու Ամեն. Պատրիարքին: Ապա, ընկերակցութեամբ Գերշ. Ս. Ծահէ Արքեպիսկոպոսի, այցելեց Անկիքան Արքեպիսկոպոսին և Արաք Անկիքան Եպիսկոպոսին: Իսկ չնոգէ. Ս. Հայկասեր Վարդապետ, ընկերակցութեամբ չնոգէ. Հայրերու այցելեց Հայ Կաթոլիկ և Մարոնիք համայնքներու մեծաւորներուն, ինչպէս նաև Լուտերականներու և Արաք Լուտերականներու Երէցներուն:

* Դշ. 8 Յուն.— Օրթոտոքս Եկեղեցիի Ս. Ծնունդեան տօնին առթիւ, կէսօրէ առաջ, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ Միաբանութեան անդամներուն, շնորհատրական այցելութեան գնաց Յունաց Ամեն. Պատրիարքին: Իսկ Գերշ. Ս. Ծահէ Արքեպիսկոպոս, չնոգէ. Հայրերու ընկերակցութեամբ, այցելեց Ասորիներու և Հապէշներու Եպիսկոպոսներուն:

* Եշ. 16 Յուն.— Քրիստոնեայ Համայնքներու Գործերու նոր տնօրէն Տիար Բէռլէն Քալան, ընկերակցութեամբ իր օգնական Տօթթ. Միխայիլ Քլալնի, այցելեց Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր:

* Բշ. 20 Յուն.— Մեր Ս. Ծնունդեան տօնին առթիւ, կէսօրէ առաջ, յաջորդաբար Պատրիարքարան այցելութեան եկան՝ Լատինաց Ամեն. Պատրիարքը, Յուններու Պատր. Փոխանորդը, Ֆրանչիսկեաններու Գերշ. Կիւթուտը և Հապէշներու Եպիսկոպոսը, իրենց Միաբանութեան անդամներով, Անկիքան Արքեպիսկոպոսի Տեղակալն ու Արաք Անկիքան Եկեղեցիի պետը, Հայ Կաթոլիկ և Մարոնիք համայնքի մեծաւորները, Լուտերականներու և Արաք Լուտերականներու Երէցները, ինչպէս նաև քաղաքի հիւպատոսական կազմը, Քաղաքապետը, Նահանգալին Կառավարիչը և Կրօնից Նախարարութեան ներկայացուցիչը:

* Շբ. 25 Յուն.— Պապական Գերշ. Նոյիսկը և Յունական ընդհ. հիւպատոսը նոյն առթիւ շնորհատրութեան եկան Պատրիարքարան:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ամեն. Ս. Պատրիարք Լօր Պատգամը Բերդեհեմի Սուրբ Այրեց	2
Տօնակատարութիւն Սուրբ Ծննդեան	4
ԴԻՒԱՆ Ս. ՏԵՂԵԱՅ	
Տեղեկագիր	ԿԻՐԵՂ Ծ. ԿՐԴ. ԳԱԲԻԿԵԱՆ 8
Ծնունդը և Աստուածայայտնութիւնը Երուսաղէմի Եկեղեցիին մէջ	Խ. ՎԱՐՏԻ 18
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ	
Ծնունդի Գիշեր	Գ. ՃԱՐՏԱՐ 27
Տրտում Խոհեր	Գ. ՃԱՐՏԱՐ 27
ԱՍՏՈՒԾԱԲԱՆԱԿԱՆ	
Տեսական Աստուածաբանութիւն	ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ 28
ԳՐԱԿԱՆ	
Գիրք Դիցազներգութեանց	ԿՈՍՏԱՆ ԶԱՐԵԱՆ 32
Եկեղեցիներու Միութեան Եօթնեակը Երուսաղէմի մէջ	39
ՉԵՌԱԳՐԱԿԱՆ	
Յուցակ Չեռագրաց Հարթֆըլդի Աստուածաբանական Ճեմարանի	Յ. ԹԻՐԻՏԵԱՆ 41
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ	
Եկեղեցականք - Բեմականք	44
Պաշտօնականք	46
Բովանդակութիւն	47

CONTENTS

Message of His Beatitude the Armenian Patriarch from the Church of Nativity		2
The Christmas Festivities		4
BUREAU OF HOLY PLACES		
Report on the agreement between the three Patriarchates in Jerusalem	<i>Rev. Guregh Kapikian</i>	8
Christmas and Epiphany in the Church of Jerusalem	<i>Chaim Wardi</i>	18
POETRY		
Christmas Eve	<i>K. Jardar</i>	27
Sad thoughts	<i>K. Jardar</i>	27
THEOLOGY		
Rudiments of Theology	<i>Archbp. Maghakia Ormanian</i>	28
LITERATURE		
Book of Epics	<i>Gosdan Zarian</i>	32
The Ecumenic week of prayer in Jerusalem		39
MANUSCRIPTS		
Catalogue of Manuscripts of the Hartford Theological Seminary	<i>H. Kurdian</i>	41
Monthly news from the Armenian Patriarchate		44
Contents		48

Yearly subscription: 10 U. S. Dollars

All correspondence should be addressed to:

Ara Kalaydjian, The St. James Press

P. O. Box 14001, Jerusalem — Israel